

Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

6. Πόλεμος, Κατοχή και Εμφύλιος, 1940-1949

Οικονομική Ιστορία της
Ελλάδος
(economichistorygreece.net)

Καθ. Γιώργος Αλογοσκούφης
(www.alogouskoufis.gr)

Πόλεμος, Κατοχή και Εμφύλιος

Τα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της κατοχής σημάδευσαν βαθιά την Ελληνική οικονομία και κοινωνία. Παρά το ότι στο τέλος του πολέμου, η Ελλάδα ήταν στο στρατόπεδο των νικητών, οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες του πολέμου ήταν ολέθριες.

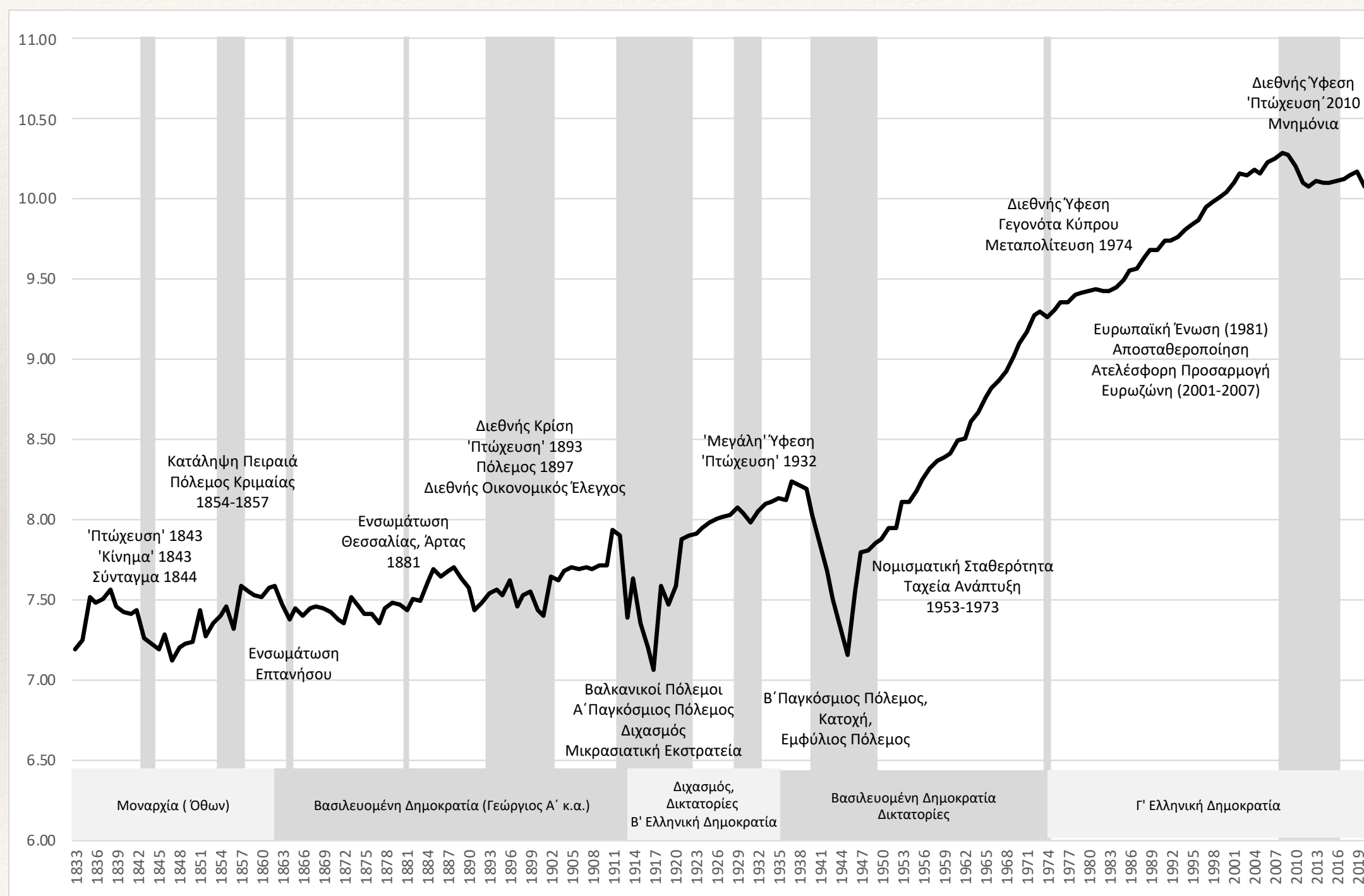
Η κατοχή της χώρας από τα εχθρικά στρατεύματα επέφερε ολοκληρωτική σχεδόν καταστροφή της εθνικής οικονομίας προκαλώντας ένα πρωτοφανή λιμό και έναν εξίσου πρωτοφανή υπερπληθωρισμό. Η περίοδος αυτή οδήγησε σε δραματική και αυθαίρετη αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου και εκμηδένισε την αξιοπιστία του νομισματικού συστήματος.

Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε κατά περίπου το ένα τρίτο στην περίοδο αυτή, και το 1945 βρισκόταν χαμηλότερα ακόμη και από τα επίπεδα του 1833.

Ανάμεσα στα άλλα δεινά που προκάλεσαν ο πόλεμος και η κατοχή, ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στο ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου μετά την απελευθέρωση του 1944. Η εμφύλια σύρραξη, που διήρκεσε μέχρι το 1949, προκάλεσε τεράστιο επιπλέον κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό κόστος, και επιβράδυνε την προσπάθεια σταθεροποίησης και ανασυγκρότησης της οικονομίας.

Για μία ακόμη φορά η ελληνική κοινωνία χωρίστηκε στα δύο, με αρνητικές συνέπειες που εξακολούθησαν να υφίστανται για ένα μεγάλο μέρος της μεταπολεμικής περιόδου.

Το Πραγματικό Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδος (λογαριθμική κλίμακα, δολάρια ΙΑΔ 2011)



Η Εμπλοκή της Ελλάδας στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

Η χώρα εισήλθε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με το ιταλικό τελεσίγραφο του Οκτωβρίου του 1940. Ο Ελληνοϊταλικός πόλεμος διήρκεσε έξι περίπου μήνες, δίχως να σημειωθούν εκτεταμένες πολεμικές καταστροφές.

Το θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων ήταν κυρίως τα βορειοδυτικά σύνορα της χώρας, και το έδαφος της Νοτίου Αλβανίας. Η νικηφόρα προέλαση των ελληνικών στρατευμάτων διακόπηκε στις αρχές της άνοιξης του 1941, όταν τα μηχανοκίνητα γερμανικά στρατεύματα εισέβαλαν στο ελληνικό έδαφος μέσω Γιουγκοσλαβίας.

Οι εχθροπραξίες επεκτάθηκαν κατά μήκος των βορείων συνόρων της χώρας με τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία. Η Ελλάδα προσπάθησε να συνεχίσει τον αγώνα σε δύο μέτωπα, αλλά η αντίστασή της κάμφθηκε γρήγορα. Στα τέλη Απριλίου, τα εχθρικά στρατεύματα άρχισαν να καταλαμβάνουν τη χώρα.

Πολιτικές Εξελίξεις εν όψει της Κατοχής

Οι πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας ήταν ραγδαίες. Τον Ιανουάριο του 1941, ο Μεταξάς πέθανε. Τη διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο Αλέξανδρος Κοριζής, τότε Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας. Ενώπιον της ελληνικής ήττας, ο Κοριζής αυτοκτονεί στις 18 Απριλίου 1941. Στις 21 Απριλίου, πρωθυπουργός της χώρας ορκίζεται ο πρώην Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος, Εμμανουήλ Τσουδερός. Όμως, τα εχθρικά στρατεύματα ήδη κατευθύνονται προς την Αθήνα.

Τη νύχτα της 22ας Απριλίου, ο Γεώργιος Β' και η κυβέρνηση, καθώς και η Διοίκηση της Τράπεζας της Ελλάδος, αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την Αθήνα και να εγκατασταθούν στην ελεύθερη μέχρι τότε Κρήτη.

Είχε ήδη προηγηθεί η μεταφορά του αποθέματος χρυσού από το θησαυροφυλάκιο του κεντρικού καταστήματος της Τράπεζας στην Αθήνα στο υποκατάστημα του Ηρακλείου (καθαρού βάρους 611 χιλ. ουγγιών).

Δύο ημέρες μετά την κατάληψη της Αθήνας από τους Γερμανούς, στις 29 Απριλίου 1941, ενώ η νόμιμη κυβέρνηση Τσουδερού είχε ήδη καταφύγει στην Κρήτη, διορίστηκε νέα κυβέρνηση από τις δυνάμεις κατοχής. Πρωθυπουργός ανέλαβε ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου.

Η Εξόριστη Κυβέρνηση και το Απόθεμα Χρυσού

Με την κατάληψη της Κρήτης από τους Γερμανούς στα τέλη Μαΐου, ξεκινά η περιπετειώδης προσπάθεια μεταφοράς του αποθέματος χρυσού σε ασφαλή χώρα.

Μετά τα Χανιά, η Αλεξάνδρεια και το Κάιρο υπήρξαν διαδοχικά οι προσωρινές έδρες της εξόριστης κυβέρνησης και της Τράπεζας της Ελλάδος.

Η δραματική φυγή συνεχίστηκε με πολλούς ενδιάμεσους σταθμούς και υπό συνεχείς κινδύνους με τελικό προορισμό την Πραιτώρια της Νοτίου Αφρικής. Συμφωνήθηκε ο χρυσός να διαφυλαχτεί στο θησαυροφυλάκιο της κεντρικής τράπεζας της Νοτίου Αφρικής, της South African Reserve Bank, αφού πρώτα γίνει έλεγχος και ανάτηξή του, ώστε να μετατραπεί σε ομοιόμορφες ράβδους χρυσού, κανονικού βαθμού καθαρότητας.

Μετά τη διάσωση του αποθέματος χρυσού, η αποστολή της Διοίκησης της Τράπεζας είχε τερματισθεί. Το Σεπτέμβριο του 1941, ακολούθησε τον Βασιλέα και την κυβέρνηση στο Λονδίνο, έδρα όλων των εξόριστων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Η Κατοχή και οι Οικονομικές της Συνέπειες

Στα τέλη Μαΐου 1941 είχε ήδη συντελεστεί η ολική κατάληψη της χώρας από γερμανικά, ιταλικά και βουλγαρικά στρατεύματα. Η χώρα στερήθηκε ενός σημαντικού τμήματος του εδάφους της, ενώ τα αστικά κέντρα επιβαρύνθηκαν με τους πρόσφυγες των περιοχών που είχαν καταλάβει οι Βούλγαροι, καθώς και με μεγάλα τμήματα του αγροτικού πληθυσμού που εγκατέλειπαν την ύπαιθρο για να αποφύγουν τις εχθροπραξίες των κατακτητών με τις δυνάμεις της Αντίστασης.

Η παραγωγική ικανότητα της χώρας περιορίσθηκε στο ελάχιστο, αφού το πραγματικό κεφάλαιο της οικονομίας τόσο στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, καθώς και στον τομέα των μεταφορών καταστράφηκε σχεδόν ολοκληρωτικά είτε από τις εχθροπραξίες, είτε από τις επιτάξεις των κατακτητών.

Το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε κατά περίπου το ένα τρίτο στην περίοδο αυτή, και το 1945 βρισκόταν χαμηλότερα ακόμη και από τα επίπεδα του 1833.

Τεράστια, όμως, ήταν η ζημία που προξένησε ο πόλεμος και η κατοχή στο ανθρώπινο κεφάλαιο της οικονομίας. Από τον Οκτώβριο του 1940 μέχρι τον Οκτώβριο του 1944, πάνω από μισό εκατομμύριο Έλληνες είτε σκοτώθηκαν στις πολεμικές επιχειρήσεις, είτε εκτελέστηκαν, είτε πέθαναν από την πείνα και τις αρρώστιες. Περισσότερο από 1 εκ. κάτοικοι έμειναν άστεγοι, ενώ πάνω από 2 εκ. (δηλαδή το 1/4 του πληθυσμού) περιθάλπονταν από διεθνείς και εθνικούς οργανισμούς για να επιζήσουν.

Επιπτώσεις στη Γεωργία, τη Μεταποίηση και τις Μεταφορές

Σε όλη την κατοχική περίοδο, δεν υπήρξε ούτε μία χρονιά που η γεωργική παραγωγή να ξεπέρασε το 40% του ετήσιου προπολεμικού επιπέδου. Η έλλειψη αγροτικών χεριών, λιπασμάτων και η σημαντική απώλεια του καλλιεργητικού εξοπλισμού συνετέλεσαν στη δραματική μείωση της φυτικής παραγωγής. Η παραγωγή δημητριακών μειώθηκε κατά 40% σε σχέση με τα προπολεμικά επίπεδα και η παραγωγή καπνού και βαμβακιού κατά 89% και 75%, αντίστοιχα. Επιπλέον, το 1/4 περίπου των δασών κόπηκε και μεταφέρθηκε στη Γερμανία και Ιταλία.

Στη μεταποίηση, οι ζημιές από τον πόλεμο και τις επιτάξεις των βιομηχανικών εγκαταστάσεων από τους εισβολείς, η αδυναμία εφοδιασμού σε πρώτες ύλες και καύσιμα, η φθορά από την παντελή έλλειψη συντήρησης και οι δυσχέρειες επικοινωνίας στο εσωτερικό της χώρας προκάλεσαν την κατακόρυφη πτώση της παραγωγής.

Ολοκληρωτική ήταν, επίσης, και η καταστροφή του τομέα των μεταφορών, με αποτέλεσμα ο εφοδιασμός με πρώτες ύλες και η διάθεση των τελικών προϊόντων να συναντούν ανυπέρβλητες δυσχέρειες.

Η καταστροφή, επομένως, του παραγωγικού δυναμικού της χώρας επέφερε σημαντική συρρίκνωση του εθνικού εισοδήματος. Υπολογίστηκε μεταπολεμικά ότι το 1941 το εθνικό εισόδημα σε σταθερές τιμές 1939 έφτασε μόλις το 1/3 του αντίστοιχου του 1939, σημειώνοντας έτσι ρυθμό μείωσης της τάξεως του 64%. Το επόμενο έτος, ο ρυθμός μείωσης του προϊόντος ανήλθε σε 13%.

Η Οικονομική Λεηλασία των Κατοχικών Δυνάμεων

Η οικονομική λεηλασία στην οποία επιδόθηκαν οι κατοχικές δυνάμεις ήταν εξίσου καταστροφική. Στηρίχθηκε στην αρχή της επιτόπιας εξασφάλισης όλων των υλικών μέσων για τη συντήρηση των στρατευμάτων κατοχής, που αριθμούσαν περίπου 400 χιλιάδες άνδρες.

Επιπλέον, υποχρέωσαν τη χώρα σε υπερβολική συνεισφορά στη συντήρηση των πολεμικών επιχειρήσεων που επεκτείνονταν στη Λεκάνη της Νοτιοανατολικής Μεσογείου.

Οι δαπάνες υποστήριξης των Δυνάμεων κατοχής αντιπροσώπευαν ποσοστό 56% των συνολικών δημοσίων δαπανών για το οικονομικό έτος 1941-42, 44% για το έτος 1942-43 και 32% για το έτος 1943-44.

Η Επισιτιστική Κρίση του 1941

Μεγάλα προβλήματα στη τροφοδοσία της Αθήνας και τον επισιτισμό παρουσιάστηκαν αμέσως μετά την κατάληψη της πρωτεύουσας από τα γερμανικά στρατεύματα στις 27 Απριλίου 1941.

Η πρωτοφανής επιχείρηση λεηλασίας των διατροφικών και κάθε άλλου είδους αποθεμάτων στην οποία προχώρησε ο γερμανικός στρατός, οδήγησε στις πρώτες ελλείψεις προϊόντων.

Αρχικά επιτάχθηκαν όλες οι ποσότητες τροφίμων του ελληνικού στρατού και όσες υπήρχαν σε δημόσιες αποθήκες. Στη συνέχεια καταγράφηκε όλη η ελληνική γεωργική παραγωγή και το μεγαλύτερο τμήμα της στάλθηκε στη Γερμανία. Ταυτόχρονα, κινητά τυπογραφεία της Βέρμαχτ, τυπώνοντας εκατομμύρια κατοχικά μάρκα, πλημμύρισαν την ελληνική αγορά με χαρτονομίσματα που δεν είχαν κανένα αντίκρισμα. Με αυτά οι Γερμανοί στρατιώτες «αγόραζαν» τα πάντα και τα έστελναν ταχυδρομικώς στις οικογένειές τους στη Γερμανία.

Η επίταξη μέσων μεταφοράς και καυσίμων από τις δυνάμεις κατοχής, οι ζημιές που προκλήθηκαν στο οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο από τον πόλεμο, ο διοικητικός κατακερματισμός της χώρας σε τρεις ζώνες κατοχής (γερμανική, ιταλική και βουλγαρική), απέκοψαν τα αστικά κέντρα από την αγροτική ενδοχώρα, στερώντας τους την κύρια πηγή τροφοδοσίας.

Την επισιτιστική κρίση επιβάρυνε ο θαλάσσιος αποκλεισμός της ηπειρωτικής Ευρώπης από το βρετανικό πολεμικό ναυτικό, γεγονός που στερούσε από τους λιμοκτονούντες κατοίκους της Αθήνας τη δυνατότητα εισαγωγής τροφίμων από το εξωτερικό. Η χαριστική βολή δόθηκε στην ελληνική οικονομία από τα τεράστια έξοδα κατοχής με τα οποία οι Ναζί επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό.

Η ‘Μαύρη’ Αγορά

Η οικονομική λεηλασία της χώρας είχε και μια άλλη, εξαιρετικά αρνητική συνέπεια. Το καθεστώς παρανομίας που επέβαλαν οι κατακτητές δημιούργησε ευκαιρίες πλουτισμού για ένα σημαντικό αριθμό αδίστακτων κερδοσκόπων. Η στενή συνεργασία Ελλήνων μαυραγοριτών και Ναζί στην καταλήστευση του ελληνικού λαού, προκάλεσε τον πρωτόγνωρο σε ένταση διχασμό, ανάμεσα σε αυτούς που αντιστάθηκαν και αυτούς που συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Οι συνέπειες του διχασμού αυτού έγιναν ορατές τον τελευταίο χρόνο της Κατοχής, όταν πλέον οι συνεργάτες των Ναζί, για να διατηρήσουν τα κέρδη τους, προχώρησαν από την οικονομική και στην ένοπλη συνεργασία με τους κατακτητές.

Για να γίνει κατανοητή η κλίμακα του φαινομένου, αρκεί η αναφορά μόνο σε έναν από τους πολλούς τρόπους απόσπασης πλούτου μέσω της μαύρης αγοράς. Αυτός δεν είναι παρά η πώληση ακινήτων. Με τα εισοδήματά τους να χάνουν καθημερινά αξία, οι Αθηναίοι προχώρησαν σε μαζικές πωλήσεις ακινήτων με στόχο την ανεύρεση χρημάτων που θα τους επέτρεπαν να αγοράσουν τρόφιμα στις εξοντωτικές τιμές της μαύρης αγοράς. Σύμφωνα με τα πρακτικά μεταπολεμικών δικών, κατά τη διάρκεια της Κατοχής άλλαξαν χέρια περίπου 350.000 ακίνητα τα οποία αγοράστηκαν από 60.000 άτομα με αντίτιμο, κατά μέσο όρο, το 7% της προπολεμικής τους αξίας.

Η κυριαρχία της μαύρης αγοράς βύθισε τους Έλληνες σε ένα καθεστώς παρανομίας. Κάθε μέρα που περνούσε όλο και περισσότεροι άνθρωποι εμπλέκονταν σε παράνομα δίκτυα κλοπής και απάτης, με στόχο την επιβίωση ή τον πλουτισμό. Ήταν μια διαδικασία που διέλυσε κάθε έννοια κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης.

Ο Λιμός της Αθήνας, 1941-1942

Το χειμώνα του 1941-42, ξέσπασε ο λιμός της Αθήνας. Ο λιμός δημιούργησε μια εφιαλτική καθημερινότητα.

Εξαντλημένους από την πείνα ανθρώπους να μαλώνουν ψάχνοντας στα σκουπίδια, σκελετωμένα παιδιά από την ασιτία, οικογένειες που έκρυβαν τους νεκρούς για να μην αναγκαστούν να καταθέσουν στις αρχές το δελτίο σίτισης του θανόντα, χιλιάδες νεκρούς από την ασιτία στους δρόμους της πόλης γιατί δεν προλάβαιναν οι υπηρεσίες του Δήμου να τους περισυλλέξουν έγκαιρα.

Στην κορύφωση του λιμού, τον Ιανουάριο του 1942, πέθαιναν περίπου 600 άτομα καθημερινά από την πείνα. Μέσα σε έξι μήνες, από το Νοέμβριο του 1941 μέχρι τον Απρίλιο του 1942, υπολογίζεται ότι πέθαναν από την πείνα 45.000 άνθρωποι στην Αθήνα και δεκάδες άλλες χιλιάδες στην υπόλοιπη χώρα. Ο λιμός της Αθήνας ήταν ο χειρότερος λιμός κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Ο κίνδυνος να επαναληφθεί ο λιμός τον επόμενο χειμώνα του 1942-43, αποφεύχθηκε διότι μετά από τη δημοσιοποίηση του προβλήματος και την πίεση της βρετανικής κοινής γνώμης, οι Βρετανοί δέχτηκαν να άρουν τον ναυτικό αποκλεισμό της Ευρώπης μόνο για την περίπτωση της Ελλάδας. Με συντονισμένες ενέργειες άρχισαν να καταφθάνουν στο λιμάνι του Πειραιά, σουηδικά πλοία φορτωμένα με καναδικό σιτάρι, υπό την εποπτεία του ελβετικού γραφείου του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού.

Από τα τέλη του 1942 και μετά, αν και συνέχισαν να υπάρχουν νεκροί από την ασιτία, μέχρι την απελευθέρωση της Ελλάδας στα τέλη του 1944, η ασιτία δεν ήταν η πρώτη αιτία θανάτου στη χώρα.

Υποσιτισμένα Παιδιά σε Νοσοκομείο της Αθήνας



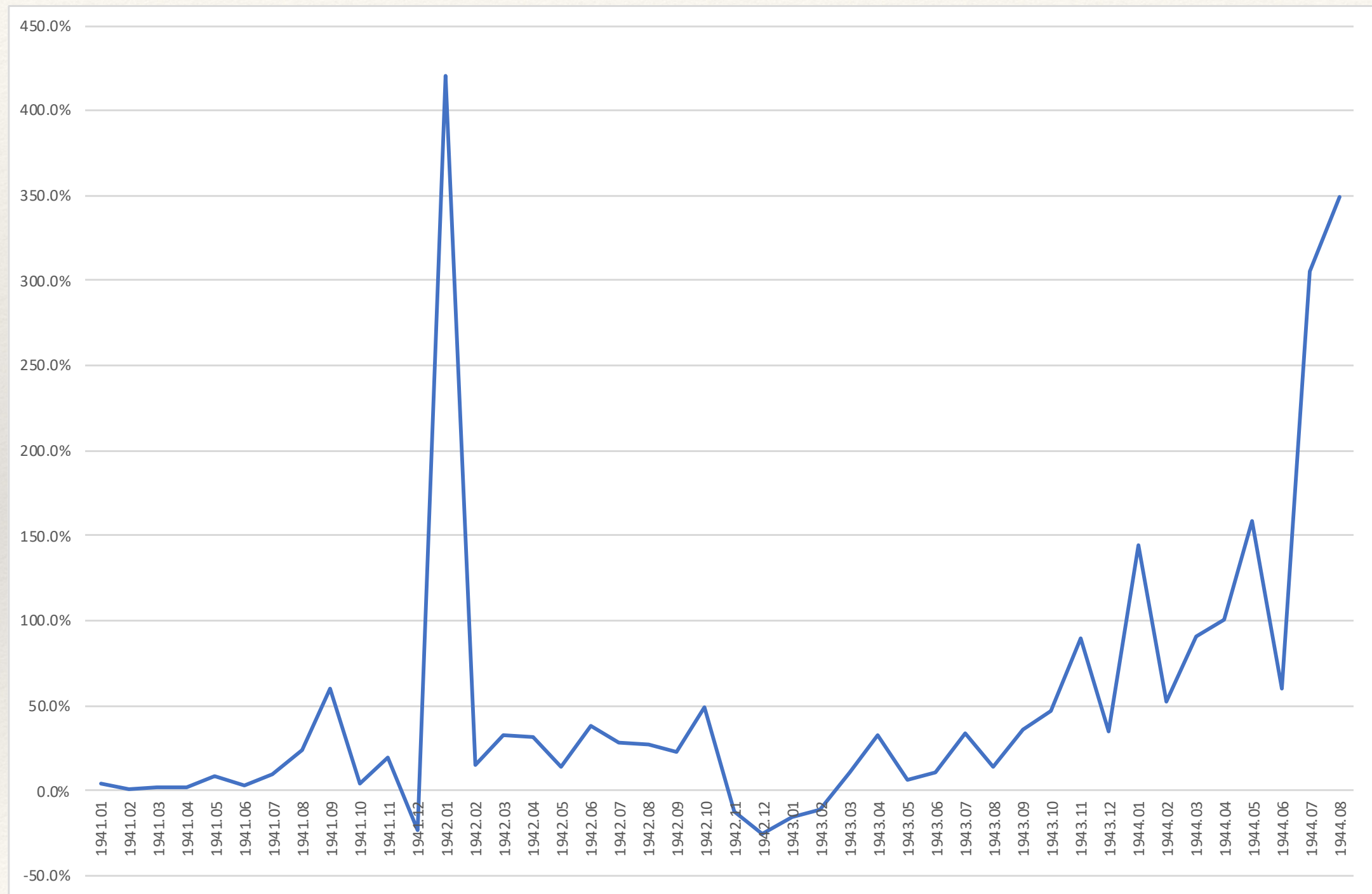
Ο Πληθωρισμός και ο Υπερπληθωρισμός

Από τις πρώτες ημέρες της κατάληψης της χώρας, κάθε μία από τις τρεις Δυνάμεις κατοχής, Γερμανία, Ιταλία και Βουλγαρία, κυκλοφόρησε, παράλληλα με τη δραχμή, τη δική της νομισματική μονάδα (μάρκο κατοχής, μεσογειακή δραχμή και λέβα). Τα γερμανικά μάρκα κατοχής και η μεσογειακή δραχμή κυκλοφόρησαν στην επικράτεια της χώρας, ενώ στα Ιόνια νησιά κυκλοφόρησε η Ιονική δραχμή. Τα βουλγαρικά λέβα κυκλοφόρησαν μόνο στην Ανατολική Μακεδονία. Τα νομίσματα αυτά, μη έχοντας καμία απολύτως ανταλλακτική αξία στο εξωτερικό, γρήγορα αποσύρθηκαν από την κυκλοφορία και από την 1η Αυγούστου 1941, η δραχμή αποτέλεσε και πάλι το μοναδικό μέσο συναλλαγών στην ιταλογερμανική ζώνη κατοχής.

Ταυτόχρονα, θέτοντας υπό τον πλήρη έλεγχό τους το εκδοτικό ίδρυμα της χώρας, οι Δυνάμεις κατοχής προχώρησαν στη μαζική και ανεξέλεγκτη έκδοση χαρτονομίσματος, χρηματοδοτώντας έτσι με πληθωριστικό τρόπο τις ανάγκες τους.

Η ανοδική τάση των τιμών, που είχε ήδη αρχίσει με την κήρυξη του πολέμου τον Οκτώβριο του 1940 και ενταθεί κατά τη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου, μετατράπηκε βαθμιαία σε έναν ασυγκράτητο και συνεχώς αυξανόμενο πληθωρισμό και υπερπληθωρισμό.

Η Πορεία του Υπερπληθωρισμού, 1941-1944



Η Πληθωριστική Επιβράδυνση του 1942-1943

Στη διάρκεια του 1942 και του 1943 η υπερβάλλουσα προσφορά χρήματος και η ανυπαρξία προσφοράς προϊόντων κατέστησαν αναπόφευκτη τη συνέχιση της ραγδαίας αύξησης του δείκτη κόστους ζωής. Το 1942, ο δείκτης κόστους ζωής σημείωσε μέσο μηνιαίο ρυθμό αύξησης της τάξεως του 53%. Οι πληθωριστικές πιέσεις αποκλιμακώθηκαν στο επόμενο έτος. Στα τέλη του 1943 ο μέσος μηνιαίος πληθωρισμός ανήλθε σε 24.3%. Οι υποτιμητικές πιέσεις επί της δραχμής ήταν ανεξέλεγκτες. Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης της αγοραίας τιμής της χρυσής λίρας Αγγλίας ήταν στα τέλη του 1942 και 1943 197% και 233%, αντίστοιχα.

Οι πληθωριστικές τάσεις μεταξύ των ετών 1942 και 1943 επέδειξαν μία ασυνήθιστη συμπεριφορά. Ο πληθωρισμός κορυφώθηκε τον Οκτώβριο του 1942. Από το Νοέμβριο, η ανοδική πορεία του πληθωρισμού μετατρέπεται σε έντονα καθοδική που συνεχίζεται μέχρι το Φεβρουάριο του 1943, ενώ αντίθετα η προσφορά χρήματος εξακολουθεί να αυξάνεται. Η ανοδική πορεία του πληθωρισμού επανέρχεται έκτοτε, και το Νοέμβριο του 1943, ο μέσος μηνιαίος πληθωρισμός ξεπερνά το 50% και συνεχίζει την αυξητική του πορεία.

Η πτωτική πορεία του πληθωρισμού κατά τους τελευταίους μήνες του 1942 και τους πρώτους δύο μήνες του 1943 μπορεί να αποδοθεί σε τρία γεγονότα. Πρώτον, στον εκτεταμένο αποθησαυρισμό τραπεζογραμματίων και την επάνοδό τους στις τράπεζες, λόγω της νικηφόρας έκβασης των πολεμικών επιχειρήσεων των Συμμάχων εναντίον των Γερμανών στη Βόρεια Αφρική, και των προσδοκιών για γρήγορη απελευθέρωση. Δεύτερον, στην άμβλυνση του προβλήματος του επισιτισμού με τη μεταφορά τροφίμων στην Αθήνα από το φθινόπωρο του 1942 (Δελιβάνης 1946 και Makinen 1986). Και τρίτον, στα μέτρα που έλαβε η γερμανική οικονομική επιτροπή υπό τον Neubacher, τα οποία, εκτός των άλλων, οδήγησαν σε αύξηση της ποσότητας τροφίμων και άλλων βασικών αγαθών που διατίθεντο στους Έλληνες καταναλωτές.

Η Αναζωπύρωση του Υπερπληθωρισμού, 1944-1945

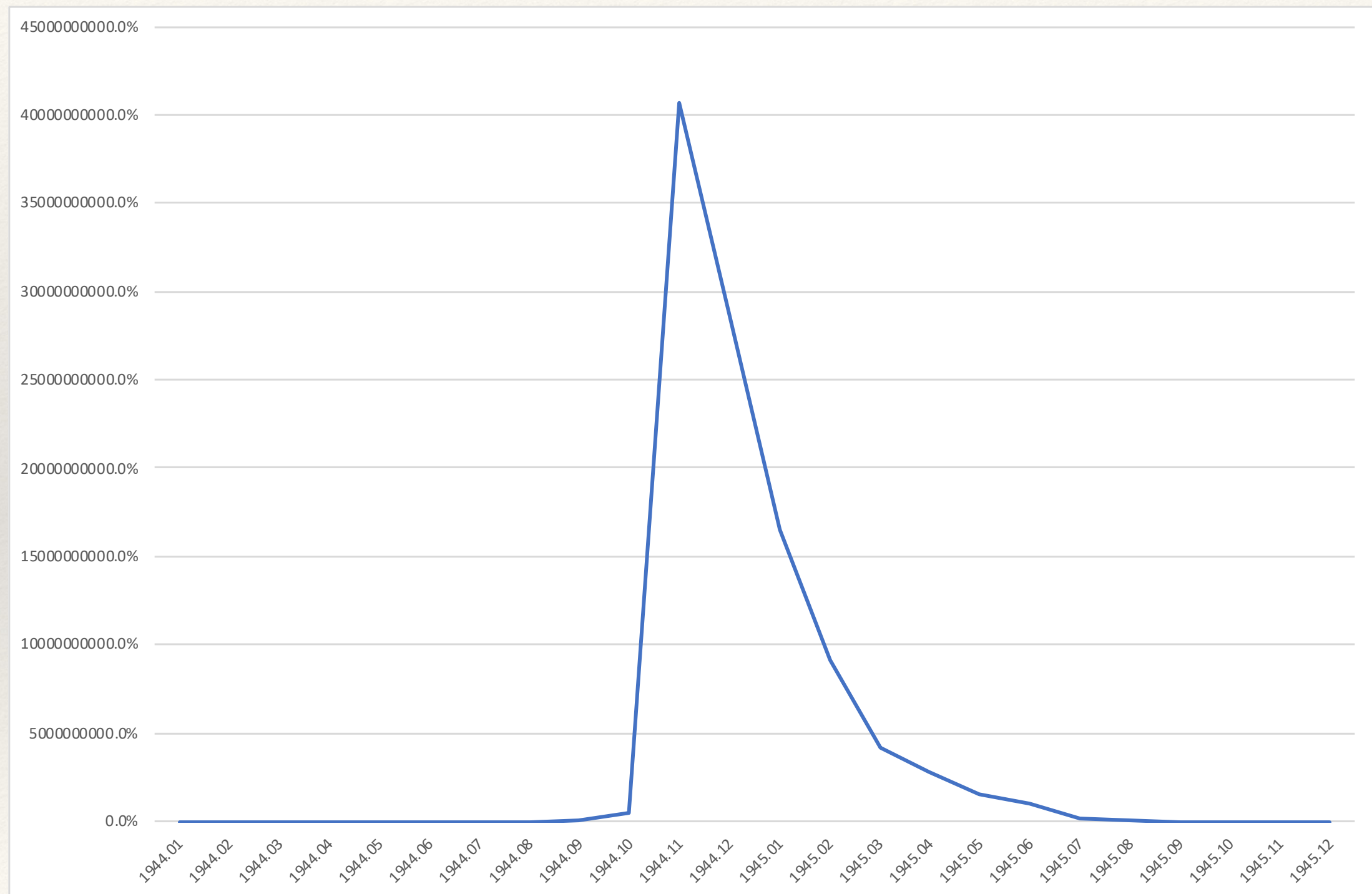
Από τον Ιανουάριο του 1944 σημειώνεται απότομη μείωση των εσόδων από τη χρήση του εκδοτικού προνομίου, ένδειξη της αυξανόμενης δυσπιστίας προς το νόμισμα. Αυτή συνοδεύεται από ολοένα μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης της προσφοράς χρήματος και του επιπέδου τιμών.

Κατά τον τελευταίο χρόνο της κατοχής, το δημοσιονομικό και νομισματικό σύστημα της χώρας κατέρρευσε τελείως. Το οικονομικό έτος 1943-44, τα δημόσια έσοδα μειώθηκαν κατά 43% σε σύγκριση με ρυθμό αύξησης της τάξεως του 16,7% τον αμέσως προηγούμενο χρόνο, ενώ η διαρκώς επιταχυνόμενη διόγκωση των δημοσίων δαπανών προσέγγισε το ρυθμό της τάξεως του 64%. Το δημοσιονομικό έλλειμμα, επομένως, έλαβε εκρηκτικές διαστάσεις. Οι δημόσιες δαπάνες ήταν 16 φορές μεγαλύτερες από τα συνολικά φορολογικά έσοδα.

Ανάλογη συμπεριφορά χαρακτήρισε και τα νομισματικά μεγέθη.

Ο υπερπληθωρισμός διατηρήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα και μετά την απελευθέρωση, αφενός διότι η μεταπολεμική δημοσιονομική εξυγίανση και η ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας επιβραδύνθηκαν τόσο από την αναποτελεσματική διαχείριση διαδοχικών αδύναμων κυβερνήσεων, όσο και από τον εμφύλιο πόλεμο, και αφετέρου διότι οι πρώτες προσπάθειες νομισματικής μεταρρύθμισης που επιχειρήθηκαν ήσαν ανεπαρκείς και απέτυχαν. Αντί να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη του κοινού στο νόμισμα, συνδέθηκαν με τη συνέχιση του υπερπληθωρισμού και της συνεχούς απώλειας της αξίας της δραχμής, με συνέπεια να κλονισθεί ακόμη περισσότερο η εμπιστοσύνη του κοινού στο νόμισμα.

Η Αναζωπύρωση του Υπερπληθωρισμού, 1944-1945



Η Εμπειρία της Κατοχής και τα Όρια της Νομισματικής Χρηματοδότησης των Δημοσιονομικών Ελλειμμάτων

Στην περίοδο της κατοχής, με την ολοσχερή αποδιοργάνωση της οικονομίας, η προσπάθεια νομισματικής χρηματοδότησης των δαπανών των στρατευμάτων κατοχής και των δημοσίων δαπανών έφθασε στα όριά της.

Η συνεχώς επιταχυνόμενη νομισματική επέκταση, σε συνδυασμό με την έλλειψη αγαθών, οδήγησε σε συνεχείς μειώσεις της διακρατούμενης ποσότητας χρήματος. Σε πραγματικούς όρους, τα έσοδα από το εκδοτικό προνόμιο μειώνονταν, καθώς αυξανόταν ο ρυθμός αύξησης της νομισματικής κυκλοφορίας και οι πληθωριστικές προσδοκίες. Ο υπερπληθωρισμός προκάλεσε φυγή από τις χάρτινες δραχμές και την επάνοδο του νομισματικού συστήματος στον αντιπραγματισμό και σε έναν ιδιότυπο 'κανόνα χρυσού'. Η εισαγωγή χρυσών λιρών προκάλεσε την αντικατάσταση του χαρτονομίσματος, το οποίο, παρότι αποτελούσε 'νόμιμο' χρήμα, ουδείς ήθελε να διακρατεί λόγω της ταχύτατης απώλειας της αξίας του.

Έχουμε κατά την περίοδο της κατοχής ένα ακραίο παράδειγμα νομισματικής χρηματοδότησης των ελλειμμάτων. Ενώ μια ξαφνική αύξηση της νομισματικής χρηματοδότησης των ελλειμμάτων μπορεί να αποφέρει σημαντικά έσοδα, μια αναμενόμενη, έστω και επιταχυνόμενη, αύξηση της νομισματικής χρηματοδότησης προκαλεί, από ένα σημείο και μετά, τέτοια μείωση της ζήτησης χρήματος, που τα έσοδα από το εκδοτικό προνόμιο μειώνονται σημαντικά. Αν η επιτάχυνση της νομισματικής χρηματοδότησης συνεχισθεί, προκαλείται υποκατάσταση του νομίσματος, τόσο ως μέσου πληρωμών, όσο και ως μονάδα μέτρησης αξιών και μέσου αποθεματοποίησης πλούτου.

Η Απελευθέρωση και η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας

Στις αρχές Οκτωβρίου 1944, η κατοχή τερματίστηκε και στις 18 του ίδιου μήνα η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση έφτασε στην Αθήνα. Οι τεράστιες οικονομικές καταστροφές που προξένησαν ο πόλεμος και η κατοχή έκαναν επιτακτική τη λήψη συντονισμένων μέτρων για την ανασυγκρότηση της οικονομίας.

Τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπιστούν ήταν τεράστια. Ο επισιτισμός, η ένδυση και η στέγαση μεγάλου μέρους του πληθυσμού, η οργάνωση της παραγωγής, η καταστολή του πολιτικού εγκλήματος και η επιβολή της δημόσιας τάξης, η διεκδίκηση της ενσωμάτωσης περιοχών όπως η Βόρειος Ήπειρος, τα Δωδεκάνησα και η Κύπρος, η ενίσχυση της εθνικής άμυνας και το πρόβλημα της διευθέτησης των διεθνών πολιτικών και οικονομικών σχέσεων της χώρας.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τους Γερμανούς κατακτητές, η κυβέρνηση εθνικής ενότητας του Γεωργίου Παπανδρέου ανέλαβε το δύσκολο έργο της ανόρθωσης της χώρας. Στην Κυβέρνηση είχε δεχθεί να προσχωρήσει και η Αριστερά, της οποίας έξι στελέχη ανέλαβαν υπουργεία. Πέραν της αναγκαιότητας της οικονομικής σταθεροποίησης, στην οποία θα αναφερθούμε παρακάτω, τα προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπισθούν άμεσα ήταν το πολιτειακό ζήτημα, η παραπομπή σε δίκη και τιμωρία των δοσίλογων και η συγκρότηση εθνικού στρατού και αστυνομίας, καταργουμένων των ένοπλων τμημάτων των αντιστασιακών ομάδων. Ταυτόχρονα είχε τεθεί αφενός μεν το ζήτημα της τιμωρίας των συνεργατών του κατακτητή, αφετέρου δε η μεθόδευση του αφοπλισμού των ανταρτών.

Η Απελευθέρωση, Οκτώβριος 1944



Τα Δεκεμβριανά

Η βάση πάνω στην οποία κινούνταν η πολιτική του Παπανδρέου ήταν η Συμφωνία της Καζέρτα, η οποία υπέτασσε όλες τις ελληνικές δυνάμεις (εθνικό στρατό και ανταρτικές ομάδες) υπό συμμαχική διοίκηση και συγκεκριμένα τον στρατηγό Σκόμπυ. Για το πολιτειακό συμφωνήθηκε ότι θα λυνόταν με ελεύθερο δημοψήφισμα αμέσως μόλις το επέτρεπαν οι συνθήκες, χωρίς να καθοριστεί σαφώς ο χρόνος. Σε αυτό το πλαίσιο, ο εξόριστος μονάρχης είχε πιεσθεί ώστε να δεσμευτεί να μην επιστρέψει στη χώρα πριν ο λαός αποφασίσει ρητά για τη μορφή του πολιτεύματος που επιθυμούσε. Παρά τις αντιρρήσεις του, ο Γεώργιος δέχτηκε τελικά, με παρότρυνση και των Βρετανών, να παραχωρήσει την αντιβασιλεία στον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό. Για το ζήτημα της δίκης των δοσίλογων και συνεργατών, συμφωνήθηκε αυτή να ξεκινήσει στα μέσα Δεκεμβρίου.

Το ζήτημα που τελικά οδήγησε στην πρώτη κρίση ήταν ο αφοπλισμός των αντάρτικων ομάδων, προς δημιουργία εθνικού στρατού. Το θέμα αυτό θα μπορούσε να καθορίσει αποφασιστικά την κατανομή της εξουσίας μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων. Το ζήτημα αυτό οδήγησε στην παραίτηση των υπουργών του ΕΑΜ από την κυβέρνηση στις 2 Δεκεμβρίου 1944, και στα αιματηρά επεισόδια της 3ης Δεκεμβρίου, κατά τη διάρκεια του συλλαλητηρίου του ΕΑΜ στην πλατεία Συντάγματος, το οποίο είχε απαγορευθεί από την κυβέρνηση. Στο συλλαλητήριο αυτό υπήρξαν αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ αστυνομίας και διαδηλωτών. Την επόμενη μέρα, στις 4 Δεκεμβρίου, πραγματοποιήθηκε γενική απεργία που είχε προκηρύξει το ΕΑΜ από τις 2 Δεκεμβρίου και τελέστηκε η κηδεία των θυμάτων του συλλαλητηρίου. Από την επόμενη ημέρα ξεκίνησαν οι πρώτες συγκρούσεις μεταξύ του ΕΛΑΣ και των κυβερνητικών και βρετανικών δυνάμεων που βρίσκονταν στην Αθήνα. Οι εχθροπραξίες τερματίστηκαν με ανακωχή στις 11 Ιανουαρίου 1945.

Συλλαλητήριο 4 Δεκεμβρίου 1944



Οδομαχίες στην Αθήνα, Δεκέμβριος 1944



Από τα Δεκεμβριανά στον Εμφύλιο

Στις 12 Φεβρουαρίου 1945 υπογράφηκε μεταξύ της κυβέρνησης Πλαστήρα και του ΕΑΜ η συνθήκη της Βάρκιζας που προέβλεπε, μεταξύ άλλων, τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ, αποκατάσταση πολιτικών ελευθεριών, αμνηστία των πολιτικών αδικημάτων, λύση του πολιτειακού με δημοψήφισμα και διενέργεια εκλογών. Η συμφωνία εφαρμόστηκε μόνο εν μέρει.

Οι εμφύλιες συγκρούσεις αναζωπυρώθηκαν το Μάρτιο του 1946, εν όψει των εκλογών που είχαν προκηρυχθεί για τον Απρίλιο, και σταδιακά κλιμακώθηκαν. Ο ΕΛΑΣ αναδιοργανώθηκε και μετονομάστηκε σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας (ΔΣΕ). Τον Ιούνιο του 1946 επέστρεψε και ο Γεώργιος Β', μετά το αποτέλεσμα δημοψηφίσματος σχετικού με το πολιτειακό.

Με δεδομένη την πρόθεση των Βρετανών να αποχωρήσουν από την Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη στραφεί προς τις ΗΠΑ, τις οποίες επισκέφτηκε τον Δεκέμβριο του 1946 ο Πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Τσαλδάρης, ο οποίος είχε αναδειχθεί μετά τις εκλογές του 1946.

Από τα Δεκεμβριανά στον Εμφύλιο, 1944-1946



Το Δόγμα Τρούμαν και η Έκβαση του Εμφυλίου

Κατόπιν αμερικανικής πίεσης η κυβέρνηση Τσαλδάρη παραιτήθηκε και στις 24 Ιανουαρίου 1947 σχηματίστηκε ευρύτερη κυβέρνηση συνεργασίας με νέο Πρωθυπουργό τον Δημήτριο Μάξιμο. Οι ΗΠΑ εξέφρασαν επίσημα τη στήριξή τους στην Ελλάδα με το δόγμα Τρούμαν που ανακοινώθηκε από τον Αμερικανό πρόεδρο στις 12 Μαρτίου 1947. Με βάση το δόγμα Τρούμαν οι ΗΠΑ θα εξασφάλιζαν στην Ελλάδα οικονομική τεχνική και στρατιωτική υποστήριξη. Το σχέδιο για βοήθεια στην Ελλάδα εγκρίθηκε από το Κογκρέσο στις 10 Μαΐου και στις 22 Μαΐου έγινε νόμος του Αμερικανικού κράτους.

Το δόγμα Τρούμαν συνιστά την πρώτη επέμβαση των ΗΠΑ στα εσωτερικά θέματα μίας άλλης χώρας, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ενώ για την Ελλάδα σηματοδοτεί την αφετηρία της δεύτερης φάσης του εμφυλίου.

Οι όροι της αμερικανικής βοήθειας καθορίστηκαν με την υπογραφή της ελληνοαμερικανικής συμφωνίας στις 20 Ιουνίου 1947. Σημαντική πολιτική εξέλιξη στο διάστημα αυτό υπήρξε ο αιφνίδιος θάνατος του Βασιλιά Γεωργίου την 1η Απριλίου 1947. Τον Γεώργιο διαδέχτηκε ο μικρότερός του αδελφός Παύλος.

Με την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια των ΗΠΑ, ο κυβερνητικός στρατός επεκράτησε και τον Οκτώβριο του 1949 το στρατιωτικό σκέλος του αιματηρού εμφυλίου πολέμου έληξε με ήττα του Δημοκρατικού Στρατού.

Ο εμφύλιος πόλεμος της περιόδου 1946-1949 αποτελεί την κορυφαία και τραγικότερη αντιπαράθεση στην ελληνική κοινωνία από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, με μεγάλες ανθρώπινες απώλειες και δυσμενέστατες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνέπειες που σφράγισαν την μεταπολεμική πορεία της Ελλάδας.

Η Οικονομική Κατάρρευση μετά την Απελευθέρωση

Είκοσι τρεις ημέρες μετά την επιστροφή της κυβέρνησης στις 18 Οκτωβρίου 1944, το οικονομικό σύστημα της χώρας κατέρρευσε. Η πληθωριστική έξαρση βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη, ενώ η νομισματική και πολιτική αβεβαιότητα δυσχέραινε τη διαδικασία ανάκαμψης της οικονομικής δραστηριότητας. Αν και οι δημόσιες δαπάνες δεν επιβαρύνονταν πλέον με τις δαπάνες υποστήριξης των στρατευμάτων κατοχής, εξακολουθούσαν, όμως, να παραμένουν σε πολύ υψηλά επίπεδα, λόγω των αυξημένων επιδομάτων ανεργίας. Τα δημόσια έσοδα ήταν ελάχιστα και το φοροσυλλεκτικό σύστημα της χώρας ήταν σχεδόν ανύπαρκτο.

Η δραχμή είχε χάσει παντελώς την αξία της ως μέσο οικονομικών συναλλαγών και διακράτησης πλούτου, και το κοινό χρησιμοποιούσε ευρέως στις καθημερινές εμπορικές του συναλλαγές τη χρυσή λίρα Αγγλίας καθώς και ξένα χαρτονομίσματα.

Για τη χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων η κυβέρνηση προσέφυγε στην εκδοτική μηχανή. Ο ρυθμός αύξησης της πιστωτικής κυκλοφορίας επιταχύνθηκε, προκαλώντας πρωτοφανείς πληθωριστικές πιέσεις. Στις 10 Νοεμβρίου, ο δείκτης κόστους ζωής στην Αθήνα ήταν 95 φορές μεγαλύτερος σε σχέση με την τιμή του δείκτη την 31η Οκτωβρίου.

Η πιστωτική κυκλοφορία, επίσης, αυξήθηκε από 295 τετράκις εκ. δραχμές κατά την ημέρα της αναχώρησης των Γερμανών από την Αθήνα, σε 695 τετράκις εκ. στα τέλη του Οκτωβρίου και 6300 τετράκις εκ. δραχμές στις 10 Νοεμβρίου. Είχε τριπλασιασθεί εντός είκοσι ημερών και εννεαπλασιασθεί στις επόμενες δέκα ημέρες. Η ονομαστική αξία της χρυσής αγγλικής λίρας αυξήθηκε από 2,6 τρισεκ. δραχμές στα τέλη Οκτωβρίου σε 43 τρισεκ. δραχμές στις αρχές Νοεμβρίου.

Νομισματική Μεταρρύθμιση και Πρόγραμμα Σταθεροποίησης, Νοέμβριος 1944

Μετά από συναντήσεις με την κυβέρνηση και τη Διοίκηση της Τράπεζας, το απόγευμα της 8ης Νοεμβρίου, Βρετανοί εμπειρογνώμονες που είχαν μετακληθεί, κατέληξαν σε ένα σχήμα νομισματικής μεταρρύθμισης. Έδωσαν έμφαση στην αναγκαιότητα περικοπής των δημοσίων δαπανών, αύξησης των φορολογικών συντελεστών και έκδοσης εσωτερικού χρέους. Για τη συγκράτηση της νομισματικής κυκλοφορίας θεσπίστηκε ανώτατο όριο (2 δισεκ. νέες δραχμές) προκαταβολών και πιστώσεων της Τράπεζας προς το Δημόσιο. Επιπλέον, για την επανάκτηση της εμπιστοσύνης προς το εγχώριο νόμισμα, αποφασίστηκε η εισαγωγή της νέας δραχμής.

Η νέα δραχμή ορίστηκε ίση με 50 δισεκ. παλαιές δραχμές και ετέθη σε κυκλοφορία στις 11 Νοεμβρίου. Η συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής ως προς την αγγλική στρατιωτική λίρα (British Military Authority, BMA) καθορίστηκε στις 600 δραχμές. Και τα δύο νομίσματα, τόσο η δραχμή όσο και η αγγλική στρατιωτική λίρα, αποτελούσαν νόμιμη νομισματική κυκλοφορία (legal tender). Καθιερώθηκε, επίσης, η μετατρεψιμότητα από την Τράπεζα της Ελλάδος της νέας δραχμής, για χρηματικό ποσό άνω των 12 χιλιάδων δραχμών, σε αγγλικές στρατιωτικές λίρες, στην επίσημα καθοριζόμενη ισοτιμία.

Οι Επιπτώσεις της Νομισματικής Μεταρρύθμισης

Μετά τη νομισματική μεταρρύθμιση, η νομισματική επέκταση εξακολούθησε με την ίδια ένταση, με αποτέλεσμα οι πληθωριστικές προσδοκίες να μην επηρεαστούν δραστικά. Από τις 11 Νοεμβρίου μέχρι την 31η Δεκεμβρίου, η προσφορά χρήματος αυξήθηκε κατά 239% και ο πληθωρισμός ήταν 49%. Αν και δεν υπήρχε πλέον υπερπληθωρισμός, με τον ορισμό του Cagan (1956), δηλαδή άνω του 50% το μήνα, εν τούτοις δεν επετεύχθη νομισματική σταθερότητα. Από τον Ιανουάριο του 1945, όταν τερματίστηκαν οι εχθροπραξίες, παρατηρήθηκε μία βραχυχρόνια νομισματική συγκράτηση. Ο ετήσιος πληθωρισμός μειώθηκε σε 23%, ο ρυθμός αύξησης της προσφοράς χρήματος σε 131%, ενώ ο δείκτης των πραγματικών εσόδων από τη φορολογία πληθωρισμού αυξήθηκε από 0,96 σε 2,8, ένδειξη κάποιας επανάκτησης της εμπιστοσύνης του κοινού προς το νόμισμα. Η αποκλιμάκωση του πληθωρισμού έγινε πιο έντονη στους επόμενους δύο μήνες. Το Φεβρουάριο και Μάρτιο, ο ρυθμός αύξησης της νομισματικής κυκλοφορίας μειώθηκε σε 58% και 35%, αντίστοιχα, και ο πληθωρισμός τιμών μειώθηκε ανάλογα.

Τον Απρίλιο του 1945, η πορεία των νομισματικών δεικτών μεταστρέφεται και πάλι. Νέα πληθωριστική έξαρση και υποτιμητικές πιέσεις απειλούν την οικονομία. Τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα προκάλεσαν την αύξηση της πιστωτικής κυκλοφορίας από 5 δισεκ. νέες δραχμές τον Ιανουάριο σε 13 δισεκ. το Μάρτιο, 21 δισεκ. τον Απρίλιο και 26 δισεκ. το Μάιο. Ο ετήσιος ρυθμός αύξησης του δείκτη κόστους ζωής αυξήθηκε κατά 33% τον Απρίλιο και Μάιο, και η ισοτιμία δραχμής/χρυσής λίρας αυξήθηκε απότομα από 5.400 νέες δραχμές το Μάρτιο, σε 12.000 δραχμές τον Απρίλιο και 19.000 δραχμές το Μάιο.

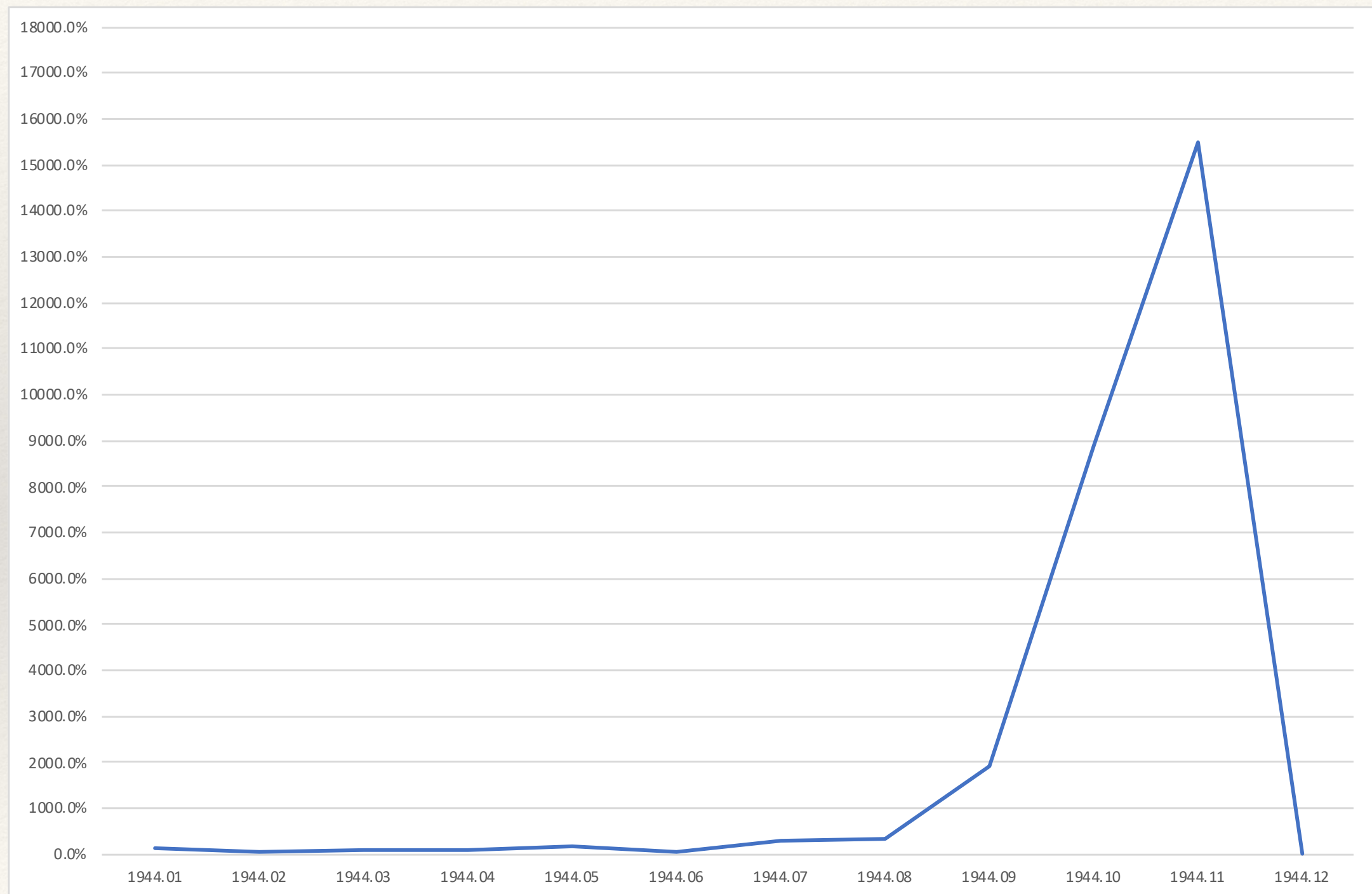
Γιατί δεν Απέδωσε η Νομισματική Μεταρρύθμιση

Η εισαγωγή της νέας δραχμής δεν αποτέλεσε παράδειγμα επιτυχούς νομισματικής μεταρρύθμισης. Το κυριότερο μειονέκτημά της ήταν ότι δεν προβλέφθηκε η εξαίρεση των προπολεμικών δανείων από την ανταλλαγή 1 νέας δραχμής προς 50 δισεκ. παλαιές, με συνέπεια να υπάρξει σημαντική αναδιανομή του πλούτου και, το κυριότερο, να εκμηδενισθεί το δημόσιο χρέος και μεγάλο μέρος των αποταμιεύσεων του αποταμιευτικού κοινού. Η αδυναμία αυτή της νομισματικής μεταρρύθμισης ενίσχυσε τη δυσπιστία του κοινού προς τα χρεόγραφα του Δημοσίου και το νόμισμα, με αποτέλεσμα την πλήρη απροθυμία διακράτησής του. Όπως είναι φυσικό, σημειώθηκε μία νέα φυγή προς το χρυσό. Οι ιδιωτικοί φορείς στράφηκαν και πάλι στη χρυσή λίρα, ως το κυριότερο μέσο αποθεματοποίησης πλούτου και το πιο αξιόπιστο μέτρο αξιών.

Η πρώτη προσπάθεια νομισματικής σταθεροποίησης κατέληξε σε αποτυχία και για άλλους λόγους. Η Ελληνική κυβέρνηση δεν περιέκοψε τις δαπάνες, αλλά και δεν επέβαλε νέους φόρους, ούτε αύξησε τους φορολογικούς συντελεστές. Παράλληλα, το σύστημα συλλογής των φόρων είχε ήδη καταρρεύσει. Εξάλλου, η κυβέρνηση φάνηκε αδύναμη να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το πρόβλημα της σπανιότητας των αγαθών. Μικρή ήταν η δυνατότητα αύξησης της παραγωγής, αποκατάστασης των συγκοινωνιών και επανάληψης των εξωτερικών εμπορικών συναλλαγών, αφού ο πόλεμος στη Δυτική Ευρώπη συνεχιζόταν.

Η πολιτική κρίση, που άρχισε να διαφαίνεται από τα τέλη Νοεμβρίου, δυσχέρανε ακόμη περισσότερο την ανάληψη της σταθεροποιητικής προσπάθειας. Μετά το ξέσπασμα της εμφύλιας διαμάχης με τα Δεκεμβριανά, κάθε προσπάθεια οικονομικής ανόρθωσης σταμάτησε. Η κυβέρνηση προσέφυγε για άλλη μία φορά στην εκδοτική μηχανή για την κάλυψη τόσο των επειγουσών στρατιωτικών δαπανών, όσο και των τρεχουσών αναγκών του δημοσίου.

Ο Υπερπληθωρισμός του 1944 και η Αποκλιμάκωσή του



Το Πρόγραμμα Βαρβαρέσου, 1945

Η απελπιστική κατάσταση του χρηματοπιστωτικού συστήματος υπαγόρευε την ανάγκη για μία νέα προσπάθεια σταθεροποίησης. Στις 4 Ιουνίου 1945 ετέθη σε εφαρμογή ένα νέο σταθεροποιητικό πρόγραμμα. Κύριος εμπνευστής του ήταν ο Κυριάκος Βαρβαρέσος, που εκτός από Διοικητής της Τράπεζας έγινε και Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης. Οι κύριες κατευθυντήριες γραμμές του νέου σταθεροποιητικού προγράμματος συνοψίζονται σε:

1. αύξηση της εξωτερικής οικονομικής αρωγής προς την Ελλάδα,
2. επιβολή περιορισμών και ελέγχων των εισαγωγών εμπορευμάτων,
3. επιβολή ελέγχων τιμών και μισθών και καθορισμός ανώτατων τιμών πώλησης βασικών αγαθών διατροφής και ένδυσης,
4. αύξηση των ονομαστικών και πραγματικών μισθών των χαμηλόμισθων ιδιωτικών και δημοσίων υπαλλήλων.,
5. απαγόρευση της χρήσης χρυσού και ξένων νομισμάτων στις ιδιωτικές συναλλαγές,
6. υποτίμηση της δραχμής έναντι της στερλίνας και του δολαρίου. Η νέα ισοτιμία της δραχμής ως προς τη στερλίνα και το δολάριο καθορίστηκε στις 2.000 και 500 δραχμές, αντίστοιχα.

Επιπτώσεις του Προγράμματος, Κοινωνικές Αντιδράσεις και Παραίτηση Βαρβαρέσου

Οι επιδράσεις του σταθεροποιητικού προγράμματος στα δημοσιονομικά και νομισματικά μεγέθη ήταν σχεδόν άμεσες. Κατά τους τρεις μήνες της σταθεροποίησης, τα φορολογικά έσοδα ως ποσοστό των δημοσίων δαπανών αυξήθηκαν σημαντικά, ενώ ο ρυθμός της νομισματικής επέκτασης περιορίστηκε. Ο μηνιαίος πληθωρισμός μειώθηκε σε 3.8% τον Ιούνιο, ενώ τον Ιούλιο εμφανίστηκαν έντονες αντιπληθωριστικές τάσεις (-8.8%). Η ισοτιμία δραχμής / χρυσής λίρας μειώθηκε σε 12.000 δραχμές τον Ιούνιο και 16.000 δραχμές τον Ιούλιο, σε σύγκριση με 19.000 δραχμές το Μάιο.

Ωστόσο, το πρόγραμμα περιελάμβανε και ειδικό φόρο στα εισοδήματα από ακίνητη περιουσία, ο οποίος προκάλεσε μεγάλες αντιδράσεις, μαζικές διαδηλώσεις και έντονη κοινωνική και πολιτική αναταραχή.

Η κυβέρνηση και η διοίκηση αποδείχθηκαν ανίκανες να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. Με την παραίτηση του Βαρβαρέσου στις 2 Σεπτεμβρίου 1945 από την Αντιπροεδρία της κυβέρνησης και ενάμισι μήνα αργότερα από τη Διοίκηση της Τράπεζας, εγκαταλείφθηκε κάθε προσπάθεια για σταθεροποίηση.

Η Αναζωπύρωση της Κρίσης

Με την εγκατάλειψη του σταθεροποιητικού προγράμματος, η οικονομία απειλήθηκε με νέα νομισματική κρίση. Από το Σεπτέμβριο του 1945, οι τιμές άρχισαν και πάλι να αυξάνονται με έντονους ρυθμούς. Η προοπτική επανάληψης του υπερπληθωρισμού ήταν πλέον ορατή. Οι υποτιμητικές πιέσεις ήταν ιδιαίτερα έντονες. Η αγοραία τιμή της χρυσής λίρας σχεδόν διπλασιάστηκε μεταξύ Αυγούστου και Σεπτεμβρίου, για να αυξηθεί ακόμη περισσότερο τους επόμενους μήνες: 30.000 δραχμές το Σεπτέμβριο, 44.000 δραχμές τον Οκτώβριο, 70.000 δραχμές το Νοέμβριο και 182.000 δραχμές το Δεκέμβριο.

Η επιταχυνόμενη αύξηση του κόστους ζωής επέφερε κατακόρυφη πτώση των πραγματικών μισθών. Από το Σεπτέμβριο έως το Δεκέμβριο, εκδηλώνονταν καθημερινά απεργίες και διαδηλώσεις εργαζομένων, με κύριο αίτημα την αύξηση των ονομαστικών μισθών. Η κοινωνική αναταραχή επέφερε έντονη πολιτική κρίση, ενώ η οικονομία βάδισε ανεξέλεγκτα στην πορεία μίας νέας κατάρρευσης.

Η Αγγλοελληνική Συμφωνία και το Τρίτο Πρόγραμμα Σταθεροποίησης, 1946

Τον Ιανουάριο του 1946, η Ελληνική κυβέρνηση προσέφυγε στην Μεγάλη Βρετανία για την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας για την αντιμετώπιση του αδιεξόδου στο οποίο είχε περιέλθει η εθνική οικονομία. Με την Αγγλοελληνική Συμφωνία της 24ης Ιανουαρίου ξεκινά η τρίτη προσπάθεια δημοσιονομικής και νομισματικής σταθεροποίησης. Βρετανοί εμπειρογνώμονες καταφθάνουν στην Αθήνα για την κατάστρωση ενός σταθεροποιητικού προγράμματος, που κύρια προτεραιότητα έδινε στην αναμόρφωση της δημοσιονομικής διαχείρισης και στην επιβολή νομισματικής πειθαρχίας.

Η Βρετανία συμφώνησε στη χορήγηση ενός άτοκου δανείου 10 εκ. στερλινών, το οποίο θα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ως 'κάλυμμα' της πιστωτικής κυκλοφορίας και παραιτήθηκε από κάθε αξίωσή της σχετικά με την αποπληρωμή των πολεμικών χρεών του 1940-1941. Συμφωνήθηκε το δάνειο να εξοφληθεί σε 10 ίσες ετήσιες δόσεις, εκκινώντας από την 1η Ιουλίου 1951. Περαιτέρω, η Βρετανική κυβέρνηση συμφώνησε στην πώληση σε τιμή κόστους καταναλωτικών αγαθών (ρουχισμός, μηχανήματα, γεωργικά εργαλεία) συνολικής αξίας 50 χιλιάδων στερλινών. Υποσχέθηκε επίσης να παράσχει τεχνική βοήθεια σε ευρεία κλίμακα με την εγκατάσταση ειδικών εμπειρογνομόνων στα αρμόδια υπουργεία, όπως και να επισκευάσει τις ζημιές στην παραγωγική υποδομή της χώρας.

Η Ελληνική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να αυξήσει τους φορολογικούς συντελεστές, να περικόψει τις δημόσιες δαπάνες και να αναλάβει πρωτοβουλίες βελτίωσης του φοροεισπρακτικού μηχανισμού. Για το σκοπό αυτό ανέλαβε την υποχρέωση να καταστρώσει ένα πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής και να δημοσιεύει μηνιαίες καταστάσεις των εσόδων και εξόδων για τον έλεγχο της προόδου της εκτέλεσης του σταθεροποιητικού προγράμματος. Υποχρεώθηκε, επίσης, να προσαρμόσει τους μισθούς στο επίπεδο των τιμών, έτσι ώστε να βελτιωθεί η αγοραστική ικανότητα των χαμηλότερων εισοδηματικών τάξεων, όπως και να καθιερώσει αυστηρούς ελέγχους στις τιμές. Τέλος, η Ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να καταθέσει ως 'κάλυμμα' του ελληνικού νομίσματος σε ειδικό λογαριασμό στην Τράπεζα της Αγγλίας 15 εκ. στερλίνες επιπλέον των 10 εκ., ώστε το συνολικό 'κάλυμμα' να ανέλθει σε 25 εκ. στερλίνες.

Επιπτώσεις του Προγράμματος του 1946

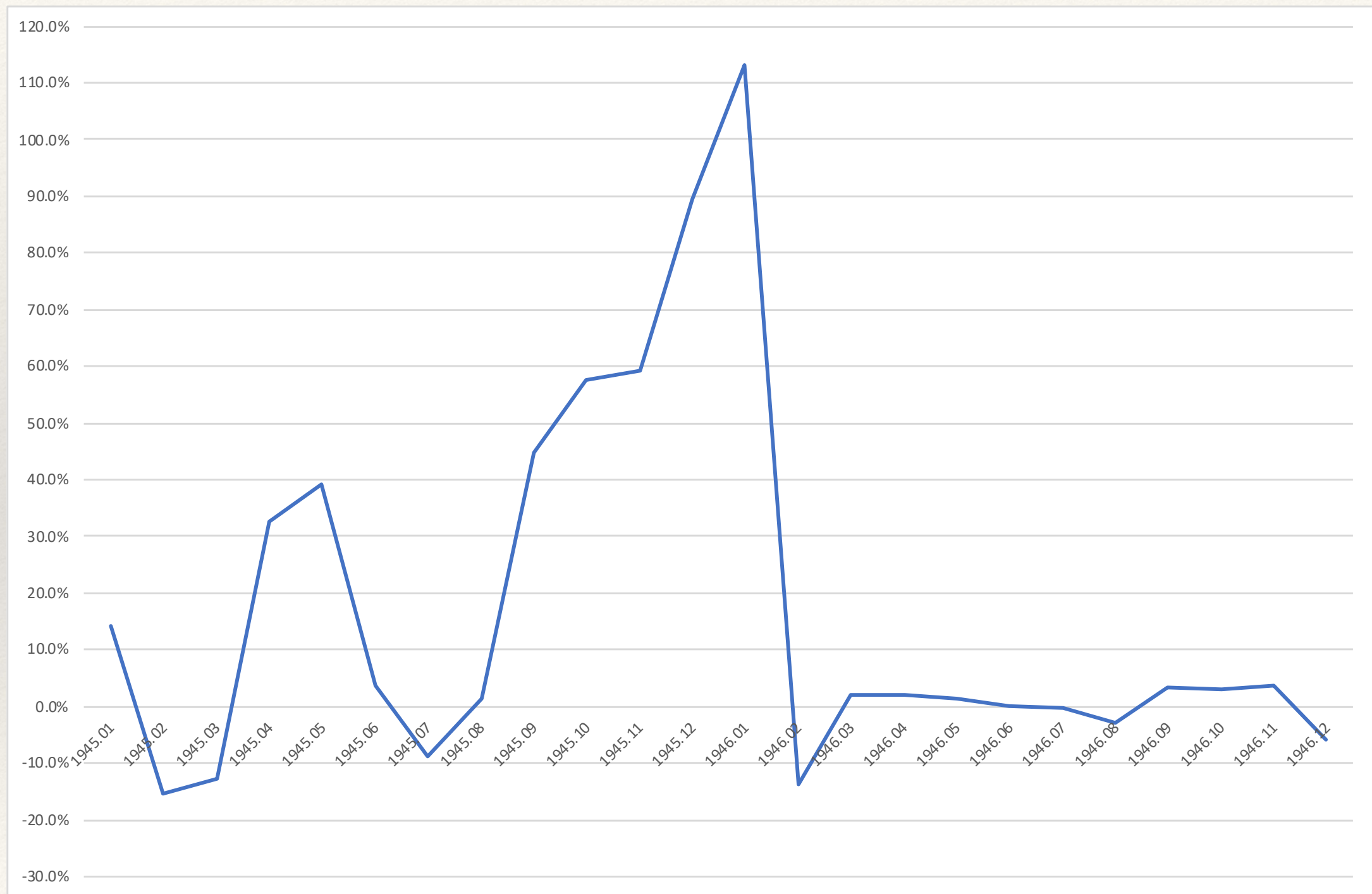
Η δραχμή υποτιμήθηκε και η ισοτιμία με τα άλλα νομίσματα καθορίστηκε κοντά στις τιμές της ελεύθερης 'μαύρης' αγοράς. Η ισοτιμία δραχμής / στερλίνας καθορίστηκε στις 20.000 δραχμές και η ισοτιμία δραχμής / δολαρίου στις 5.000 δραχμές. Για τη διακράτηση σταθερής της ισοτιμίας, η Τράπεζα της Ελλάδος πουλούσε απεριόριστα χρυσό και συνάλλαγμα μέσω πράξεων ανοικτής αγοράς.

Οι επιδράσεις του σταθεροποιητικού προγράμματος ήταν άμεσες.

Η βελτίωση των δημοσιονομικών δεικτών προκάλεσε μία ευνοϊκή εξέλιξη των νομισματικών μεγεθών. Κατά το οικονομικό έτος 1945-46, το ποσοστό των συνολικών εσόδων αυξήθηκε στο 59% των συνολικών δημοσίων δαπανών, συγκρινόμενο με μόνο 22% το προηγούμενο έτος (1944-45). Ο μηνιαίος πληθωρισμός μειώθηκε από 113% τον Ιανουάριο του 1946 σε 2% το Μάρτιο. Από τον Απρίλιο μέχρι το Δεκέμβριο, ο μηνιαίος ρυθμός αύξησης των τιμών δεν ξεπέρασε το 4%. Ως εκ τούτου, οι συναλλαγματικές διακυμάνσεις περιορίστηκαν σημαντικά.

Η ισοτιμία δραχμής / στερλίνας κυμαινόταν μεταξύ μιας ελάχιστης τιμής 13.000 δραχμές το Μάιο, και μιας μέγιστης τιμής 13.700 δραχμές το Δεκέμβριο. Η προσπάθεια της σταθεροποίησης υποστηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό από την άνοδο της οικονομικής δραστηριότητας. Ο όγκος της βιομηχανικής παραγωγής αυξήθηκε το 1946 κατά 64% σε σχέση με το 1945, και 18,5% το πρώτο εξάμηνο του 1947. Κατά έναν υπολογισμό (Ζολώτας 1950, σελ. 41), το εθνικό εισόδημα το 1946 αυξήθηκε στο μισό περίπου του προπολεμικού.

Η Αποκλιμάκωση του Υπερπληθωρισμού, 1945-1946

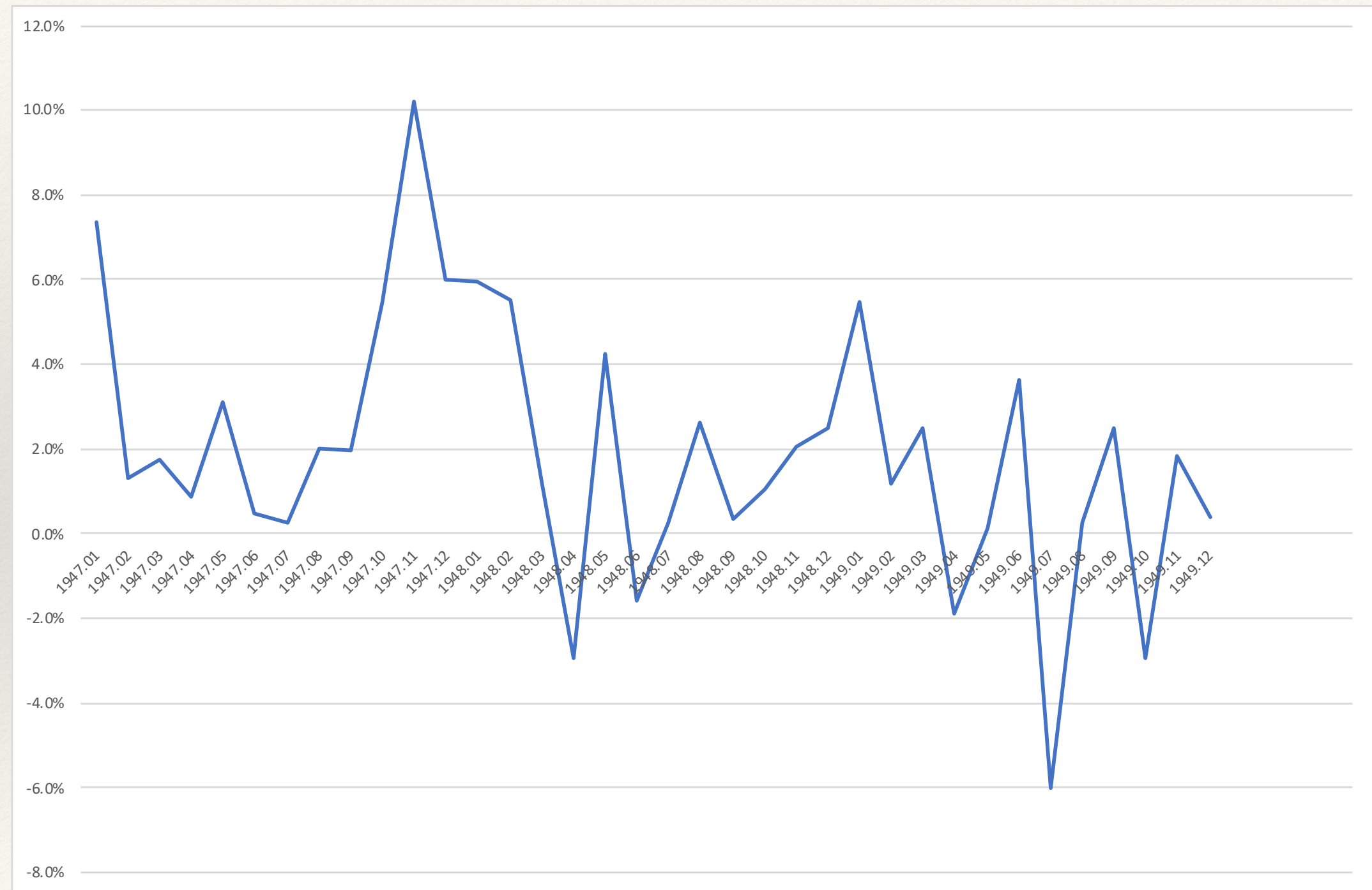


Το τέλος του Υπερπληθωρισμού

Οι ευνοϊκές δημοσιονομικές και νομισματικές εξελίξεις εξακολούθησαν σε όλη τη διάρκεια του 1947. Κατά τη δημοσιονομική χρήση 1946-47, το ποσοστό των συνολικών εσόδων στο σύνολο των δημοσίων δαπανών ανήλθε σε 65%. Λαμβάνοντας όμως υπόψη τα έκτακτα έσοδα από τη διάθεση εφοδίων μέσω των συμμαχικών δυνάμεων και της UNRRA (αντιπροσώπευαν το 32% του συνόλου των εσόδων), οι δημόσιες δαπάνες, ως ποσοστό στο σύνολο των εσόδων, μειώθηκαν σε 105%, δηλώνοντας σημαντική βελτίωση. Ο μέσος μηνιαίος ρυθμός αύξησης της προσφοράς χρήματος και του δείκτη κόστους ζωής ήταν 4,9% και 3,4%, αντίστοιχα.

Η χαλιναγωγή των πληθωριστικών προσδοκιών κατέστη δυνατή μόνο μετά την παρέλευση 15 μηνών και την ανάληψη τριών διαδοχικών σταθεροποιητικών προγραμμάτων. Έτσι επήλθε και το τέλος του υπερπληθωρισμού.

Η Αποκλιμάκωση του Πληθωρισμού, 1947-1949



Νομισματική και Δημοσιονομική Πολιτική 1946-1949

Παρά το ότι ο πληθωρισμός αποτελούσε μία από τις κυριότερες αιτίες της οικονομικής αβεβαιότητας, που 'πάγωνε' τα σχέδια τόσο των αποταμιευτών όσο και των επενδυτών, η Τράπεζα της Ελλάδος και η Νομισματική Επιτροπή δεν αντιμετώπισαν την καταπολέμησή του ως αποκλειστικό στόχο άμεσης προτεραιότητας. Αντιθέτως, ακολούθησαν μία σταδιακή και εκλεκτική προσέγγιση, επιχειρώντας να ικανοποιήσουν ταυτοχρόνως δύο αντικρουόμενους στόχους, από τη μία την υποβοήθηση της ανάκαμψης της παραγωγής και από την άλλη τη συγκράτηση των πληθωριστικών πιέσεων. Η πολιτική αυτή δεν ικανοποιούσε ούτε εκείνους που προσέβλεπαν σε σύντομη εξάλειψη του υψηλού πληθωρισμού, ούτε εκείνους που ήθελαν περισσότερο άνετη πιστοδότηση.

Ένα σημαντικό στοιχείο του σταθεροποιητικού προγράμματος του 1946, ήταν η σταδιακή βελτίωση των δημοσίων οικονομικών.

Αξίζει πάντως να σημειωθούν τρία χαρακτηριστικά στοιχεία αυτής της βελτίωσης.

Πρώτον, σημαντικό μέρος της αύξησης των εσόδων ήταν προσωρινό, καθώς ποσοστό άνω του 30% των συνολικών εσόδων της χρήσης 1946-47 οφείλονταν στην εκποίηση των εφοδίων της ξένης βοήθειας.

Δεύτερον, το μεγαλύτερο μέρος της αύξησης των δαπανών, λόγω της αναζωπύρωσης του εμφυλίου πολέμου, δεν εμφανιζόταν στον προϋπολογισμό αλλά καλύφθηκε από τη Βρετανική κυβέρνηση, μέσω της χορήγησης πολεμικού υλικού αξίας 400 δισεκ. δραχμών.

Τρίτον, οι εκτός προϋπολογισμού δαπάνες του Δημοσίου παρέμειναν υψηλές, με αποτέλεσμα οι χορηγήσεις της Τράπεζας της Ελλάδος προς το Δημόσιο για την κάλυψη των αναγκών του, να παραμένουν επίσης σε υψηλά επίπεδα. Πάντως, μεγάλο μέρος των δημοσιονομικών ελλειμμάτων καλυπτόταν από την ξένη βοήθεια, της οποίας η διαχείριση γινόταν μέσω της Τράπεζας της Ελλάδος.

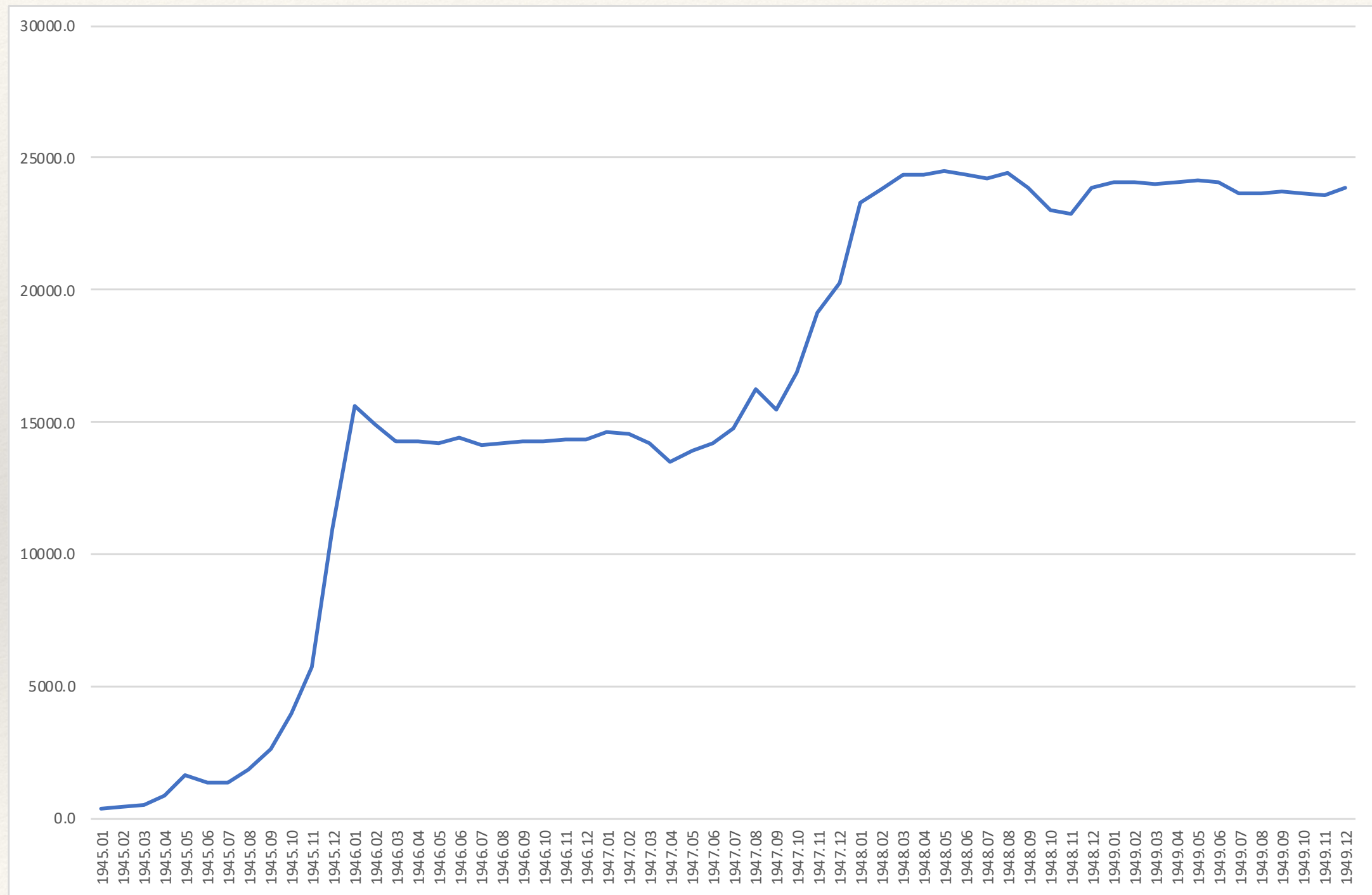
Οι Πωλήσεις Χρυσών Λιρών

Ένα από τα πιο σημαντικά στοιχεία της νομισματικής πολιτικής που συνέβαλαν στον περιορισμό της νομισματικής αστάθειας και στον έλεγχο των νομισματικών επεκτάσεων ήταν η καθιέρωση της μετατρεψιμότητας της δραχμής σε χρυσό, μέσω των πωλήσεων χρυσών λιρών από την Τράπεζα της Ελλάδος. Η πολιτική αυτή εγκαινιάσθηκε το Φεβρουάριο του 1946, με τον αναγκαστικό νόμο 944 *Περί Αγοραπωλησίας Χρυσού και Χρυσών Νομισμάτων*, και στόχευε στην ικανοποίηση της ζήτησης χρυσών λιρών εκ μέρους του κοινού, σε ελεγχόμενες δραχμικές τιμές. Στόχοι ήταν η συγκράτηση των πληθωριστικών προσδοκιών, η απορρόφηση μέρους της υπερβάλλουσας δραχμικής ρευστότητας και η αποδυνάμωση των πληθωριστικών πιέσεων. Η πολιτική αυτή είχε σχεδιασθεί ως βραχυπρόθεσμο μέτρο, συνεχίσθηκε έως και το 1952, όταν η υπερβάλλουσα ζήτηση χρυσών λιρών, μετά από μία έξαρση τον Ιανουάριο και Φεβρουάριο, μειώθηκε δραματικά.

Επρόκειτο για μία ιδιότυπη πολιτική ανοικτής αγοράς. Οι χρυσές λίρες χρησίμευαν κυρίως ως μονάδα μέτρησης αξιών και αποθεματοποίησης πλούτου, και όχι τόσο ως μέσο πληρωμών. Καθώς επρόκειτο για μονάδα μέτρησης αξιών, η τιμή τους σε δραχμές ήταν ένας σημαντικός δείκτης του πληθωρισμού. Η συγκράτηση της τιμής τους μέσω των πωλήσεων τους από την Τράπεζα της Ελλάδος συγκρατούσε συνεπώς και τις πληθωριστικές προσδοκίες. Παράλληλα, συντελούσε και στον περιορισμό των μέσων πληρωμών, καθώς οι χρυσές λίρες δεν ήταν ισότιμο μέσο πληρωμών με τις χάρτινες δραχμές.

Η πολιτική πωλήσεων χρυσών λιρών αφενός αποδείκνυε στο κοινό τη μετατρεψιμότητα των χάρτινων δραχμών, αυξάνοντας έτσι την αξιοπιστία του νομισματικού συστήματος, και αφετέρου μείωνε τη ρευστότητα της οικονομίας.

Η Τιμή της Χρυσής Λίρας, 1946-1949



Η Συναλλαγματική Πολιτική

Αντίστοιχες επιδιώξεις είχε και η συναλλαγματική πολιτική. Προκειμένου να μετριασθούν οι πληθωριστικές πιέσεις, η Τράπεζα της Ελλάδος επεδίωξε από την αρχή τη σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας της δραχμής. Η επιδίωξη αυτή έγινε εμφανής μετά τη νομισματική μεταρρύθμιση του 1944, με την προσπάθεια σταθεροποίησης της τιμής της νέας δραχμής έναντι της στρατιωτικής αγγλικής λίρας, καθώς επίσης και μετά την υποτίμηση του Ιουνίου του 1945.

Ωστόσο, οι αποτυχίες των σταθεροποιητικών προγραμμάτων, η ανεπάρκεια του παραγωγικού μηχανισμού, η κακή δημοσιονομική κατάσταση και η χαλαρή νομισματική πολιτική δεν επέτρεψαν τη διατήρηση αυτής της πολιτικής. Έτσι, η υποτίμηση του Ιανουαρίου του 1946 κατέστη αναπόφευκτη.

Σύντομα, όμως, και αυτή η υποτίμηση αποδείχθηκε ανεπαρκής, και οι ισοτιμίες της δραχμής άρχισαν να υφίστανται νέες πιέσεις. Εν όψει της συναλλαγματικής στενότητας και της απώλειας ανταγωνιστικότητας, λόγω του συνεχιζόμενου πληθωρισμού, η κυβέρνηση αντί για μία νέα υποτίμηση του νομίσματος με απελευθέρωση της αγοράς συναλλάγματος, καθιέρωσε τον Οκτώβριο του 1947 ένα σύστημα επιδότησης των εξαγωγών και αποθάρρυνσης των εισαγωγών, μέσω των λεγόμενων αποδεικτικών συναλλάγματος.

Τα Αποδεικτικά Συναλλάγματος, 1947

Οι εξαγωγείς, αλλά και όσοι εισήγαγαν συνάλλαγμα στη χώρα, όταν πουλούσαν στην Τράπεζα της Ελλάδος το συνάλλαγμα τους έπαιρναν και ένα αποδεικτικό για το ποσό που είχαν εισάγει. Τα αποδεικτικά αυτά ήταν απαραίτητα προκειμένου να αγορασθεί συνάλλαγμα από τους εισαγωγείς και ήταν διαπραγματεύσιμα.

Η αρχική εισαγωγή του συστήματος αυτού ισοδυναμούσε με de facto υποτίμηση της δραχμής, καθώς οι εξαγωγείς άρχισαν να εισπράττουν την επίσημη ισοτιμία συν την τιμή του αποδεικτικού, και οι εισαγωγείς πλήρωναν την επίσημη ισοτιμία συν την τιμή του αποδεικτικού. Υπολογίζεται ότι η τιμή του αποδεικτικού κατά την εισαγωγή του συστήματος ήταν περίπου 5.000 δραχμές ανά λίρα ή 1.250 δραχμές ανά δολάριο. Δηλαδή, η εισαγωγή του συστήματος ισοδυναμούσε με άμεση υποτίμηση της δραχμής κατά 20%.

Αν το σύστημα των αποδεικτικών συναλλάγματος λειτουργούσε ελεύθερα, θα είχε τα ίδια αποτελέσματα με ένα σύστημα κυμαινόμενων ισοτιμιών. Η τιμή των αποδεικτικών θα κυμαινόταν με τρόπο που θα εξασφάλιζε συνεχή εξισορρόπηση της ζήτησης και προσφοράς συναλλάγματος. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Προκειμένου να περιορισθεί η συναλλαγματική και νομισματική αβεβαιότητα, η Τράπεζα της Ελλάδος παρενέβαινε στην αγορά αποδεικτικών, για να εξομαλύνει τις διακυμάνσεις της τιμής τους. Η πολιτική αυτή ήταν άλλωστε συνεπής με την πολιτική πώλησης χρυσών λιρών.

Η Τράπεζα, όμως, δεν μπορούσε να εμποδίσει τη σταδιακή αύξηση της τιμής των αποδεικτικών, ιδίως κατά τους πρώτους 7-8 μήνες της εφαρμογής του συστήματος. Η τιμή τους αυξήθηκε αρκετές φορές, με αποτέλεσμα να φτάσουν σταδιακά τις 5.000 δραχμές ανά δολάριο τον Ιούνιο του 1948 από 1.250 δραχμές ανά δολάριο τον Οκτώβριο του 1947. Έκτοτε, η τιμή τους σταθεροποιήθηκε στις 10.000 δραχμές ανά δολάριο και 22.000 δραχμές ανά στερλίνα. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1949 υπήρξε νέα αναπροσαρμογή της τιμής των αποδεικτικών συναλλάγματος. Η αναπροσαρμογή αυτή ισοδυναμούσε με νέα υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου κατά 33,3% και της στερλίνας κατά 24,8%. Οι νέες ισοτιμίες της δραχμής καθορίστηκαν με βάση τις νέες τιμές των αποδεικτικών συναλλάγματος: 15.000 δραχμές ανά δολάριο και 42.000 δραχμές ανά στερλίνα.

Η Υποτίμηση του 1949

Στις 21 Σεπτεμβρίου 1949 καθορίστηκαν νέες ισοτιμίες της δραχμής με βάση τις νέες τιμές των αποδεικτικών συναλλάγματος: 15.000 δραχμές ανά δολάριο και 42.000 δραχμές ανά στερλίνα. Η αναπροσαρμογή αυτή ισοδυναμούσε με νέα υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου κατά 33,3% και της στερλίνας κατά 24,8%.

Η υποτίμηση του 1949 είχε μεγαλύτερη επιτυχία από τις προηγούμενες, διότι συνδυάστηκε με την υποτίμηση της στερλίνας και όλων των ευρωπαϊκών νομισμάτων έναντι του δολαρίου, έγινε σε εποχή που ο πληθωρισμός είχε μετριασθεί και συνέπεσε με την ουσιαστική λήξη του εμφυλίου πολέμου.

Επιπλέον, συνοδεύτηκε με μέτρα που απέτρεψαν την άμεση ύψωση των τιμών των εισαγόμενων, και έτσι απεφεύχθη η πληθωριστική έκρηξη.

Ο Ρόλος της Ξένης Βοήθειας



Ένα από τα πιο σημαντικά ίσως στοιχεία της σταθεροποιητικής προσπάθειας μετά το 1946 ήταν η αύξηση της ξένης βοήθειας και η χαλάρωση ορισμένων από τους περιορισμούς στις εισαγωγές. Με τον τρόπο αυτό, επετεύχθη ο ομαλότερος εφοδιασμός της αγοράς και έτσι συγκρατήθηκαν οι πληθωριστικές πιέσεις.

Η ξένη βοήθεια αρχικά προερχόταν από τη Βρετανία και μετά το 1947 από τις ΗΠΑ, με την εφαρμογή του δόγματος Truman.

Το 1948 η Ελλάδα εντάχθηκε και στο Σχέδιο Marshall, που υλοποίησαν οι ΗΠΑ για την παροχή βοήθειας για την ανασυγκρότηση των οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης.

Ξένη Βοήθεια, 1944-1946

Αμέσως μετά την απελευθέρωση, παραχωρήθηκε στην Ελλάδα σημαντική ξένη βοήθεια, αρχικά από την Στρατιωτική Υπηρεσία Αρωγής (Military Liaison ή ML) της Μεγάλης Βρετανίας και κατόπιν από τη Διοίκηση Περίθαλψης και Ανασυγκρότησης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Relief and Rehabilitation Administration, ή UNRRA).

Με τις εισαγωγές τροφίμων, ειδών ιματισμού, μηχανημάτων και πρώτων υλών αντιμετωπίστηκαν οι βασικές ανάγκες του πληθυσμού και άρχισε μία πρώτη προσπάθεια ανασυγκρότησης του παραγωγικού μηχανισμού. Από την απελευθέρωση έως και το Μάρτιο του 1945, η ML είχε διανείμει, δωρεάν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, 142.000 τόνους τρόφιμα και 61.000 τόνους καύσιμα, ιματισμό, γεωργικά εφόδια κ.λπ. Ακόμη, εισήγαγε 943 αυτοκίνητα και 135 ελκυστήρες. Μεταξύ Απριλίου 1945 και Μαΐου 1947, η UNRRA έφερε στην Ελλάδα εφόδια αξίας 416,2 εκ. δολαρίων, εκ των οποίων περισσότερα από τα μισά ήταν τρόφιμα και είδη ιματισμού και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Το μεγαλύτερο μέρος από τα εφόδια της UNRRA διετέθησαν στον πληθυσμό σε τιμές που ορίζονταν από ειδική επιτροπή, και τα έσοδα περιέρχονταν στο κράτος. Τα έσοδα αυτά υπήρξαν σημαντική πηγή εσόδων για το Δημόσιο.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν, όμως, και οι παροχές της Συμφωνίας του Λονδίνου, της 24ης Ιανουαρίου 1946 (10 εκ. στερλίνες), καθώς και τα δάνεια με ευνοϊκούς όρους από τις ΗΠΑ (115 εκ. δολάρια). Οι παροχές αυτές χρησιμοποιήθηκαν για τη σταθεροποίηση της δραχμής, τη χρηματοδότηση εισαγωγών ειδών ιματισμού, υλικών και μηχανημάτων, την αποκατάσταση των συγκοινωνιών, την οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων και την ανασυγκρότηση του ελληνικού εμπορικού στόλου (με πλοία τύπου Liberty).

Το Δόγμα Truman, 1947

Στα τέλη του 1946, η Βρετανία δήλωσε ότι αδυνατούσε να συνεχίσει την παροχή οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα. Η κυβέρνηση στράφηκε τότε προς τις ΗΠΑ, η κυβέρνηση των οποίων απέστειλε τον Ιανουάριο του 1947 την επιτροπή Porter, προκειμένου να μελετήσει τις ανάγκες της χώρας. Πριν, όμως, η επιτροπή τελειώσει το έργο της, εξαγγέλθηκε το Δόγμα Truman.

Το Δόγμα Truman ήταν η πολιτική που διατύπωσε ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Harry Truman σε ομιλία του στις 12 Μαρτίου 1947, δηλώνοντας πως οι Ηνωμένες Πολιτείες θα υποστήριζαν την Ελλάδα και την Τουρκία οικονομικά και στρατιωτικά για να αποτρέψει την πτώση τους στην Σοβιετική επιρροή. Το Δόγμα επεκτάθηκε ανεπίσημα για να γίνει η βάση της Αμερικανικής πολιτικής στον Ψυχρό Πόλεμο σε όλη την Ευρώπη και τον κόσμο. Μετατόπισε την Αμερικανική εξωτερική πολιτική προς τη Σοβιετική Ένωση από την χαλάρωση της έντασης (détente) σε μια πολιτική ανάσχεσης της Σοβιετικής επέκτασης.

Για την Ελλάδα, διετέθησαν 300 εκ. δολάρια, τα μισά περίπου για στρατιωτικές δαπάνες και τα άλλα μισά ως οικονομική βοήθεια. Δόθηκαν επίσης επιπλέον 50 εκ. δολάρια για την αγορά εφοδίων για τον πληθυσμό. Για τη διαχείριση της βοήθειας, δημιουργήθηκε ειδικός οργανισμός. Η βοήθεια αυτή αντικατέστησε τη βοήθεια μέσω της UNRRA έως ότου υλοποιηθεί το σχέδιο Marshall, που κάλυπτε τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και την Ελλάδα.

Το Σχέδιο Marshall, 1948-1952

Το Σχέδιο Marshall (επίσημα το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Ανάκαμψης) ήταν μια αμερικανική πρωτοβουλία που εγκρίθηκε το 1948 για να βοηθήσει την ανασυγκρότηση των οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης. Οι Ηνωμένες Πολιτείες διέθεσαν πάνω από 12 δισεκατομμύρια δολάρια (σχεδόν 100 δισεκατομμύρια δολάρια σε δολάρια ΗΠΑ του 2018) σε βοήθεια για την ανασυγκρότηση των δυτικοευρωπαϊκών οικονομιών. Αντικαθιστώντας μια προηγούμενη πρόταση για σχέδιο Morgenthau, το σχέδιο λειτούργησε για τέσσερα χρόνια αρχίζοντας στις 3 Απριλίου 1948.

Οι στόχοι των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν η ανασυγκρότηση των κατεστραμμένων από τον πόλεμο οικονομιών, η άρση των εμπορικών φραγμών, ο εκσυγχρονισμός της βιομηχανίας, η βελτίωση της ευρωπαϊκής ευημερίας και η πρόληψη της διάδοσης του κομμουνισμού. Το σχέδιο Marshall απαιτούσε μείωση των διακρατικών εμποδίων, απελευθέρωση των οικονομιών με την κατάργηση πολλών κανονιστικών ρυθμίσεων και ενθάρρυνε την αύξηση της παραγωγικότητας καθώς και την υιοθέτηση σύγχρονων επιχειρηματικών διαδικασιών.

Η ενίσχυση του σχεδίου Marshall μοιράστηκε μεταξύ των συμμετεχόντων κρατών κατά προσέγγιση σε κατά κεφαλήν βάση. Ένα μεγαλύτερο ποσοστό δόθηκε στις μεγάλες βιομηχανικές χώρες, καθώς η επικρατούσα άποψη ήταν ότι η αναζωογόνησή τους ήταν απαραίτητη για τη γενική ευρωπαϊκή ανάκαμψη. Κάπως περισσότερη κατά κεφαλήν βοήθεια κατευθύνθηκε επίσης προς τις συμμαχικές χώρες, με λιγότερη βοήθεια για εκείνες που ήταν μέρος του Άξονα ή παρέμειναν ουδέτερες. Ο μεγαλύτερος αποδέκτης των χρημάτων του σχεδίου Marshall ήταν το Ηνωμένο Βασίλειο (το οποίο έλαβε περίπου το 26% του συνόλου), ακολουθούμενο από τη Γαλλία (18%) και τη Δυτική Γερμανία (11%). Δεκαοκτώ ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, έλαβαν βοήθεια από το Σχέδιο Marshall.

Το Σχέδιο Marshall και η Ελλάδα

Μέσω του σχεδίου Marshall, διετεθή στην Ελλάδα περίπου ένα δισεκατομμύριο δολάρια. Η χορηγούμενη βοήθεια ήταν τόσο άμεση όσο και έμμεση. Η άμεση βοήθεια συνίστατο σε χρηματική βοήθεια σε δολάρια για την αγορά αγαθών από τις ΗΠΑ. Η έμμεση βοήθεια έλαβε τη μορφή των τραβηκτικών δικαιωμάτων (drawing rights) για την πληρωμή των εισαγόμενων αγαθών από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Με άλλα λόγια, τα εμπορικά ελλείμματα σε διμερείς συμφωνίες μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών χρηματοδοτούνταν μέσω των δικαιωμάτων αυτών.

Προκειμένου να εκταμιευθεί η βοήθεια, η Ελληνική κυβέρνηση ανέλαβε την υποχρέωση να συντάξει ένα τετραετές πρόγραμμα ανασυγκρότησης για την περίοδο 1948-52. Το πρόγραμμα αυτό, παρότι δεν εφαρμόστηκε παρά μόνο εν μέρει, ήταν η πρώτη ίσως προσπάθεια ολοκληρωμένου οικονομικού προγραμματισμού στην Ελλάδα.

Μέσω του σχεδίου Marshall, χρηματοδοτήθηκε η ανασυγκρότηση του κρατικού, γεωργικού και βιομηχανικού τομέα, καλύφθηκαν σε μεγάλο βαθμό τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και έγιναν ορισμένα βασικά έργα υποδομής.

Σε αντίθεση με τη βοήθεια που διετεθή στη χώρα αμέσως μετά την απελευθέρωση, το σχέδιο Marshall δεν χρησιμοποιήθηκε μόνο για τη στήριξη της κατανάλωσης.

Παρά τις αδυναμίες της δημόσιας διοίκησης, που δεν επέτρεψαν την πιο αποτελεσματική χρησιμοποίησή της, η Αμερικανική οικονομική βοήθεια έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μεταπολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας.

Ο Εκατομμυριοστός Τόννος Βοήθειας μέσω του Σχεδίου Marshall φθάνει στην Ελλάδα



Συμπεράσματα

Μετά την κατοχή η χώρα είχε ανάγκη από ταχεία οικονομική ανασυγκρότηση και αποκατάσταση της νομισματικής σταθερότητας. Λόγω του εμφυλίου πολέμου και των συνεπειών του για τα δημοσιονομικά ελλείμματα και την αποκατάσταση της γεωργικής παραγωγής και των συγκοινωνιών, η πορεία της νομισματικής σταθεροποίησης υπήρξε εξαιρετικά βραδεία, ενώ μεγάλες δυσκολίες συνάντησε και η γενικότερη οικονομική ανασυγκρότηση.

Για μία ακόμη φορά, μετά από μία μεγάλη παγκόσμια σύρραξη, η ανασυγκρότηση της χώρας καθυστέρησε από νέες πολεμικές περιπέτειες. Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρξε η Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο εμφύλιος. Και στις δύο περιπτώσεις, τα δημόσια οικονομικά αποσταθεροποιήθηκαν, με συνέπεια να εμποδισθεί η αποκατάσταση ενός σταθερού νομισματικού καθεστώτος και να καθυστερήσει η ανάκαμψη της οικονομίας.

Τέλος, ένα από τα πιο σημαντικά ίσως στοιχεία της σταθεροποιητικής προσπάθειας μετά το 1946 ήταν η αύξηση της ξένης βοήθειας και η χαλάρωση ορισμένων από τους περιορισμούς στις εισαγωγές. Με τον τρόπο αυτό, επετεύχθη ο ομαλότερος εφοδιασμός της αγοράς και έτσι συγκρατήθηκαν οι πληθωριστικές πιέσεις, αλλά κρίθηκε και το αποτέλεσμα του εμφυλίου πολέμου.

Η ξένη βοήθεια αρχικά προερχόταν από τη Βρετανία και μετά το 1947 από τις ΗΠΑ, με την εφαρμογή του δόγματος Truman. Το 1948 η Ελλάδα εντάχθηκε και στο Σχέδιο Marshall, που υλοποίησαν οι ΗΠΑ για την παροχή βοήθειας για την ανασυγκρότηση των οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης.